

Kriittinen korkeakoulu
– sivistyksen vapaita taitoja

KATSAUS

1 | 2008

Lacan

KATSAUS

1 2008

- 2 Antti-Veikko Perheentupa 1930–2007 | Tapani Sihvola
4 Sivistys on ihmiseksi tulemista | Eero Ojanen

LACAN

- 9 Johdannoksi: totuus ja fantasia – Avauksia lacanilaiseen psykoanalyyysiin
| Hermanni Yli-Tepsa & Juuso Paaso
11 Larvatus prodeo eli Descartesin halu | Juho Hotanen
14 Savulohta ja kaviaaria – Erään unen merkitsevyydestä
| Hermanni Yli-Tepsa
24 Goottilainen fiktio ja tiedostamaton | Ferdinand Garoff
30 Mestarit toisella areenalla | Jussi Tiuhonen

KIRJA-ARVOSTELUT

- 33 Etujoukoissa – Sakari Katajamäki & Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden
avantgarde ja kokeellisuus* | Esa Mäkipjärvi
34 Kirja pahuudesta – Norman Mailer: *Adolf in linna*
| Esa Mäkipjärvi
36 Kriittisen kuulumisia

KATSAUS

Julkaisija
Kriittinen korkeakoulu ry
Albertinkatu 27 a B 12
00180 Helsinki
puh. (09) 684 0010
www.kriittinenkorkeakoulu.fi
info@kriittinenkorkeakoulu.fi

Vastaava päätoimittaja
Eero Ojanen |
eero.ojanen@kriittinenkorkeakoulu.fi

Toimitussihteeri
Hermanni Yli-Tepsa |
hermanni.ylitepsa@gmail.com

Lehden ulkoasu
Pauliina Leikas | pauliina.leikas@uta.fi

Kansi
Elliina Peltoniemi & Pauliina Leikas

ISSN 1795-2131

Tilaushinta
20 euroa/vuosi (neljä numeroa)
irttonumero 6 euroa

Tilaukset, jäsenyydet ja osoitteenmuutokset
puh. (09) 684 0010
info@kriittinenkorkeakoulu.fi

Katsaus on kulttuurilehti, joka käsittelee Kriittisen
korkeakoulun toimintakenttään liittyviä aihepiirejä.
Lehti lähetetään jäsenetuna yhdistyksen jäsenille.

Pääkirjoitus | Henkeä riittää

Puhutaan tahtotilasta tai mielikuvaoppimisesta, puhutaan johtamisesta ja valmentamisesta myös henkisinä asioina, puhutaan *flow*-ilmiöstä työelämässä, tunneälystä tai luovuuden merkityksestä. Puhutaan oppivasta organisaatiosta ja sen jälkeen muista oppivista kokonaisuuksista, puhutaan diskursseista, luotamuksesta tai sosiaalisesta pääomasta.

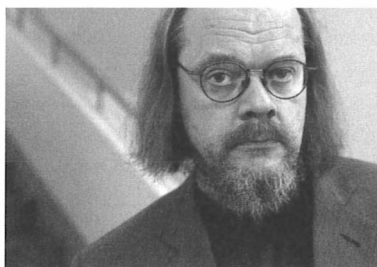
Kaikki tämä voitaisiin tavoittaa yhdellä sanalla: henki. Kaikissa on kysymys vahvasti henkisen osaamisen ilmiöistä. Osa näistä on pinnallisia muotisanaja, osa ei. Ja muotisanatkin ilmentävät jotain, etenkin kun niitä on paljon ja ne ovat samansuuntaisia. Kaikissa näissä etsitään kosketusta hengen alueelle, mutta ne kaikki jäävät myös yksittäisiksi, erillisiksi. Yleensä niissä ei suoraan oivalleta eikä myönnetä sitä, mistä itse asiassa puhutaan, siis hengen todellisuutta. Siksi näiden sanojen ja ilmiöiden takana ei myöskään ole niin syvää ja hyvää kokonaisteoriaa kuin mitä tarvittaisiin.

Henki tuo ihmisen ja kulttuurin tutkimiseen uudenlaisen objektiivisuuden. Mutta se on erilaista kuin luonnon tutkimisen objektiivisuus, ja tämä lieneekin vaikein asia. Henki on se, miten kaikki liittyy kaikkeen, avaa tien. Myös kaikki hengen merkitykset liittyvät

toisiinsa, ne ovat samaa. Jos hengen aikoo saada käyttöön, se on hyväksyttävä kokonaan, mieluiten syvimmälle meneviä merkityksiä myöten. Ja vaikeus on tässä. Jokaisen on helppo tajuta että esimerkiksi työpaikan henki, siis ilmapiiri, on vahva objektiivinen tosiasia, tai että henkisellä valmennuksella saadaan paljon aikaan. Jokainen kokee työpaikan hengen aivan yhtä olemassaolevana ja todellisena kuin esimerkiksi työpaikan ulkoisen ympäristön. Henki on hyvin arkipäiväinen ja kokemusperäinen tosiseikka.

Mutta kun lähtee hengen todellisuuteen mukaan, se johtaa väistämättä eteenpäin. Henki on dynaaminen kokonaisuus, väkevä virta, joka pian johdattaa syvemmälle itseensä, myös hengen uskonnollisiin ja hengellisiin aspekteihin. Niitä moni taas vieroksuu.

Toisaalta henkisyyteen liittyvä puhe on tällä hetkellä arkipäiväistymässä. Monet luetteleman käsitteet ovat muuttuneet kummajaisista osaksi normaalia työelämää, talouselämää, tunnustettuja tosiasioita. Henkiset seikat ovat jo tuttuja, itsestään selviä, ja kuvaavaa on, että uudet asiat tulevat nimenomaan siltä suunnalta, jota on usein pilkaten kutsuttu epämääräiseksi huuhaaksi. Niin sitä pilkattiin luonnonsuojelijoitakin ennen.

EERO OJANEN

ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA 1930–2007

Tapani Sihvola

KRIITTISEN KORKEAKOULUN entinen pääsihteeri, kansanedustaja, sosiaalipolitiikan uudistaja ja sosiaalipedagogi Antti-Veikko Perheentupa kuoli Helsingissä viime vuoden lokakuussa 77 vuoden iässä. Nuorena sairastamansa tuberkuloosin jälkeen Perheentupa sai hoitavalta lääkäriltä pysyvän työkyvyttömyys-diagnoosin. Lähes puolivuosisataisella aktiivisella työ- ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen urallaan Perheentupa osoitti kuinka erehtyväinen lääkärikin voi olla.

VALMISTUTTUAAN VALTIOTIETEEN maisteriksi 1950-luvun lopulla Perheentuvasta tuli isänsä rovasti Antti Perheentuvan perustaman Antinkartanon kehitysvammalaitoksen johtaja. Lähdettyään aktiivisesti politiikkaan Perheentupa valittiin 1966 kansanedustajaksi Turun läänin pohjoisesta vaalipiiristä. Tuolloin hän toimi myös Porin kaupunginvaltuustossa ja kaupunginhallituksen jäsenenä. Sosialidemokraattisessa puolueessa Perheentupa kuului uudistajiin, vallitsevan linjan kriitikoihin ja mm. arvosteli silloisen pääministeri Mauno Koiviston ajamaa Nordek-hanketta. EEC-vapaakauppasopimuksesta käydyssä keskustelussa hän moitti ekonomisteja, etteivät nämä kritikoineet "kasvumaniaa".

SOSIAALIPOLIITTINEN YHDISTYS järjesti sosiaalimuseossa 1966 tilaisuuden "Onko sosiaaliministeriö kehityksen jarru?". Salintäysi yleisö seurasi herkeämättä ministeriön kansliapäällikkö Aarne Tarastin ja kansanedustaja Perheentuvan väittelyä. Perheentuvan mielestä sosiaaliministeriö oli viidennen luokan ministeriö, joka on pudonnut kehityksen kelkasta.

Perheentupa joutui vastaamaan sanoistaan, kun hänet nimettiin laajan parlamentaarisen sosiaalihuollon periaatekomitean puheenjohtajaksi. Perheentuvan

komitean vuonna 1971 julkaisemat sosiaaliturvan yleiset periaatteet: palveluhenkisyys, pyrkimys normaalisuuteen, valinnanvapaus, ennaltaehkäisy ja oma-toimisuuden edistäminen, olivat kantavina ajatuksina seuraavien kahden vuosikymmenen ajan sosiaalilainsäädännön ja sosiaaliturvan kehittämisessä. Vasta yhdeksänkymmenluvun laman myötä painotukset siirtyivät yksilön vastuun ja yhteiskunnan velvoitteiden keskinäissuhteiden uudelleen arviointiin. Periaatekomitea oli myös poikkeuksellinen laajapohjaisuudessaan ja demokraattisuudessaan verrattuna sittemmin käyttöön tulleeseen yhden ministerin nimeämän selvitysmiehen malliin.

PERHEENTUPA KRIITIKOI 1970-luvun lopulla sosiaalipolitiikan toteutustapaa, jossa hänen mielestään palveluhenkisyydestä oli tullut "onnellistuttamisoppia" ja yksilöstä oli tehty yhteiskunnallisten toimenpiteiden kohde – palvelijasta oli tullut herra. Pian tämän *Kanavassa* julkaistun "Sosiaalipolitiikka ja ihmiskuva" -artikkelin jälkeen hän erosi sosiaalihuollon vammais- huolto-osaston osastopäällikön tehtävästä, johon hänet oli nimitetty kesken toisen kansanedustajakautensa 1971. Monet hämmästelivät korkeasta virka-asemasta luopumista ja ryhtymistä kokopäiväiseksi maailmanparantajaksi, Kriittisen korkeakoulun pääsihteeriksi.

Perheentuvan johtamana korkeakoulusta kehittyi merkittävä kulttuurikeskus, jonka lukuisien projektien, koulutusten, Säätytalolla järjestettyjen yleisötilaisuuksien ja julkaisujen vaikutus heijastui laajalti yhteiskuntaan. Aiemmin lähes täysin luottamushenkilöiden ja vapaaehtoisten työpanoksen varassa ollut toiminta kasvoi kymmenkunta palkattua työntekijää käsittäväksi luovaksi työyhteisöksi. Kriittinen laajeni myös pääkaupunkiseudun ulkopuolelle. Itsenäisiä

Kriittisen korkeakoulun toimintayksiköitä syntyi mm. Poriin, Tampereelle, Kotkaan ja Joensuuhun.

Perheentupa perusti Kriittisen yhteyteen Uuden kulttuurin säätiön, jonka tavoitteena oli ajattelun uusien muotojen kehittäminen ja "heikkojen signaalien" tunnistaminen ja kuuntelu. Uuden kulttuurin säätiö oli ajateltu jatkamaan ja kehittämään niitä toimintamuotoja, joita Perheentupa oli käynnistänyt Tutkijayhteisön ja Ajattelun seminaarien nimellä. Säätiöstä ei tullut kuitenkaan pitkäikäistä organisaatiota, mutta monet sen piirissä syntyneistä ideoista jäivät kuitenkin elämään osana Kriittisen korkeakoulun toimintaa. Tällaisia olivat mm. Kasvatuskulttuuri-projekti, joka on tuottanut arvokkaita tuloksia ja raportteja niin varhaiskasvatukseen kuin peruskoulupedagogiikan osalta. Samoin Henkisen uusiutumisen koulutusprojekti, Sapattikoulutus osoittautui vahvaksi ja toimivaksi ideaksi.

PERHEENTUVAN KRIITTISEN piirissä käynnistämä Työyhteisöjen kehittäminstituutti itsenäistyi 1980-luvun puolivälissä Raha-automaattiyhdistyksen tukemaksi Sosiaalipedagogiikan säätiöksi, jonka johtajaksi Perheentupa siirtyi.

Perheentuvan mukaan ihmisen kyky liittymiseen oli sosiaalipedagogiikan ydinajatus. Ihmisenä oleminen on ensisijaisesti suhteessa olemista ja se puolestaan on jatkuvaa liittymisen oppimista.

TÄYTETTYÄN KUUSIKYMMENTÄ Perheentupa luopui hallintotehtävistä jatkaen seniorikouluttajana ja omistautuen enenevässä määrin kirjoittamiselle. Teoksessaan *Oikeudenmukaisuutta toisin tavoin – Haasteita 90-luvun sosiaalipolitiikalle* hän asettui tukemaan kansalaistuloa. Kirjassa on myös ajatus "perusomistamisesta", omistusasunto ja velaton koulutus kansalaisoikeutena kaikille.

SALAPERÄINEN MINUUS -kirja oli laajapuheenvuoro ihmiskäsityskeskusteluun. Siinä Perheentupa pyrki kyseen-

alaistamaan materialistisen ja positivistisen maailmankuvan tarjoten tilalle subjektisuuteen ja teleologisuuteen, elämän mielellisyyteen pohjautuvaa näkemystä ihmisestä energioiden ilmentymänä.

VIELÄ ELÄKKEELLÄ ollessaankin Antti-Veikko Perheentupa lähti mukaan uuteen projektiin, osin puolisonsa Britt-Marie Perheentuvan perustaman Maria Akatemian innoittamana. Hanke muotoutui monialaiseksi ja laajaksi miesasialiikkeeksi nimeltään Miessakit ry, jonka puheenjohtajana Perheentupa toimi lähes kymmenen vuoden ajan.

A-V. PERHEENTUPA oli monipuolinen yhteiskuntakriitikko, jonka poleemiset, rohkeasti auktoriteetteja kyseenalaistavat lehtiartikkelit ja kolumnit puuttuivat aina ajankohtaisiin ja yhteiskunnallisesti merkittäviin asioihin. Mutta ennen kaikkea hän oli armoitettu keskustelija, joka oli erilaisissa pyöreän pöydän palaverissa nopea, inspiroiva ja laajan tiedollisen sivistyksensä varassa vapaasti liikkuva henki, aito kulttuuripersoona, vakava etsijä, joka ei tyytynyt koskaan mihinkään valmiisiin vastauksiin.

VIIMEISEKSI JÄÄNEESSÄ lehtiartikkelissaan neljä kuukautta ennen kuolemaansa Perheentupa kirjoitti, että jumaluuden olemus ei ole ihmisjärjellä määriteltävissä. "Monoteististen uskontojen historia kertoo, että aina kun jokin taho ryhtyy tulkitsemaan jumalallisia suunnitelmia tai jumalten tahtoa, on suuri vaara ajautua suvaitsemattomuuteen ja toisten väkivaltaiseen alistamiseen. On syytä toivoa, että kristinusko kehittyä toiseen suuntaan, etääntymään tieteellisestä materialismista kohti elämän henkisen olemuksen korostamista sekä uskoa siunauksen ja rukouksen ihmisiä autta-vaan ja yhdistävään voimaan, vaikka osoitteet aineet-toman maailman ulkopuolelle puuttuisivatkin."

VTK Tapani Sihvola on toiminut pitkään mm. Kriittisen korkeakoulun puheenjohtajana.

Sivistys on ihmiseksi tulemista

EERO OJANEN

Inhimillisuus on vähintään kaksimerkityksinen asia: toisaalta kaikki, mitä ihmisessä on, ja toisaalta jotain tiettyä ja täsmällistä. Sanomme, että kaikki ihmisen luoma on inhimillistä ja kuuluu inhimilliseen kulttuuriin. Mutta jos puhumme vaikkapa inhimillisestä kohtelusta tai inhimillisistä olosuhteista, niin silloin emme hyväksykään mitä tahansa vaan asetamme tiettyjä vaatimuksia tai edellytyksiä. Inhimillinen kohtelu pitää sisällään tiettyjä toimintatapoja ja sulkee pois toisia. Inhimillisuus on jotain, jota vaaditaan nimenomaan oikeutena: jokaisella ihmisellä on oikeus tulla kohdelluksi ihmisenä, siis inhimillisesti.

Kun sivistys klassisen saksalaisen filosofian mukaan on ihmiseksi tulemista, niin se toisaalta pitää sisällään kaiken inhimillisen eli ihmisen luoman, toisaalta se asettaa ihmisen luomuksille jotkin inhimillisyyden vaatimukset. Sivistys, kuten ihmisuus, on kaikissa, ja kaikille olemassa olevana mahdollisuutena tai sisäisenä taipumuksena, mutta se ei ole mitä tahansa. Voidaan myös sanoa, että toiminta, joka on suoranaisesti ihmisyyden vastaista, ei sovellu sivistyksen nimen alle.

Mutta tarkemmin katsoen inhimillisuus ei ole vain näitä kahta vaan se on myös ja ehkä ennen muuta, kolmatta: ihmisuus tai inhimillisuus on tietty ihanne. Ja ihanteen, tai idean, pohjalta nousee sitten ajatus ihmisyydestä jonkinlaisena normina tai vaatimuksena.

Ihmisyys tosiasiana

Yleinen vastaväite koko tätä ajatusmallia vastaan on se, että ei ole olemassa mitään yhtä, yhteistä ja yleispätevää ihmisyyden ideaa.

Tämä väite ei ole niin vankka kuin ensin näyttää. Ei todellakaan ole olemassa yhtä ja yhteistä ihmisyyden ideaa esimerkiksi siinä merkityksessä, että kaikki mahdolliset kulttuurit ja niissä kaikki mahdolliset yksilöt tunnistaisivat ja tunnustaisivat juuri tämän saman idean. Tällaista ei kuitenkaan tarvita, sillä totesin juuri, että ihmisuus on osaltaan ihanne, siis pyrkimys. Pyrkimys taas on jotain, joka ei koskaan ole täysin toteutunut, ei edes ihanteen itsensä muodossa.

Sitä paitsi voidaan sanoa, että ihmisellä on tiettyjä, kaikille kulttuureille yhteisiä olemuksellisia piirteitä ja perustarpeita. Voidaan myös sanoa, että jokin idea ihmisyydestä tai inhimillisyydestä on sittenkin siinä mielessä yleispätevä, että sitä ei ideana voi millään pätevillä perusteilla kumota. Ihmisyyteen kuuluu ihmisen perustarpeiden tyydyttäminen ja kunnioittaminen, tietty oikeudenmukaisuus ja reiluus, ihmisyyden itsensä kunnioittaminen, myötätunto ihmistä kohtaan ja pyrkimys välttää tarpeettoman kärsimyksen aiheuttamista.

Tämän luettelon yksityiskohdista tai sanakäänteistä voidaan ja pitääkin kiistellä loputtomasti, mutta jos puhumme ihmisyydestä ja pidämme inhimillisyyttä jotenkin myönteisenä ja tavoiteltavana asiana, niin loppujen lopuksi meillä sittenkin on varsin yhtenäinen perusidea siitä, mitä tuohon asiaan sisältyy. Oikeudenmukaisuus, myötätunnon kyky ja vastaavat ovat ilmeisesti kaikissa kulttuureissa arvostettuja ominaisuuksia. Se tosiasia, että nämä asiat eivät ihmisten empiirisessä maailmassa vallitse tai toteudu, ei millään tavalla kumoa niiden asioiden periaatteellista pätevyyttä. Ei myöskään se, että meillä on erittäin paljon ja suuresti eroavia käsityksiä siitä, miten niiden asioiden toteutumista maailmassa kenties voitaisiin edistää.

Tässä mielessä sivistys ihmiseksi tulemisen ajatukseksi on yleispätevä, yleisinhimillinen ja tosi. Tämä ei sulje pois sitä, että sivistyksen käsite ja sen eri merkitykset ovat omalla tavallaan historiallisesti syntyneitä ja muotoutuneita. Se, että sivistyksen käsitteellä on jokin tietty historia, ei rajoita sen pätevyyttä, mutta on kylläkin välttämätön asia käsitteen ymmärtämisen kannalta.

Inhimillisuus tai sivistys ei ole mitä tahansa, koska silloin niiden nimissä voitaisiin hyväksyä ja oikeuttaa mitä tahansa. Mutta sivistys ei myöskään ole mikään saavuttamaton päämäärä, utopia jota lähestytään, mutta joka ei koskaan toteudu "täysin". Miksi sen pitäisikään toteutua täydellisenä? Sivistykseen kuuluu myös vajavaisuus, anteeksianto ja armo. Sivistys on totta joka hetki, eikä se ole vain meistä itsestämme kiinni. Se on kannattelua, mukanaoloa vähän isomassa jutussa. Ja mukanaolo, se on pyrkimystä, mutta myös vaatimusta.

Sivistyksen ideassa komeaa ja käyttökelpoista on juuri tämä, että se yhdistää yhden ihmisen luovuuden ja kasvun ja toisaalta koko kulttuurin perusominaisuudet. Sivistys on toisaalta ihmisen omaa luovuutta, mutta se ei ole mitä tahansa vaan sillä on silti jokin sisältö.

Tämä ristiriita on lähes aina tavalla tai toisella läsnä sivistyksestä puhuttaessa. Yhtäällä korostetaan sitä, että sivistys on ihmisen luovuutta ja vapautta. Toisaalla nähdään, että sivistys on ehkä hyvinkin tiukkoihin ja ankaralla tavalla annettuihin muotoihin pakottamista tai pakottautumista. Ja tässä asetelmassa päädytään samanlaiseen kuvioon kuin jo moneen kertaan aiemminkin. Jos sivistys on vain luovuutta ja vapautta, se menettää kaiken varsinaisen sisältönsä, ja jos se taas on vain jotain annettua pakkoa, se kääntyy itseään vastaan.

Engelman ratkaisu voisi olla sen tyyppinen, että ihmismieli juuri vapaasti toimiessaan tavoittaa jonkin perimmäisen järjestyksen tai todellisuuden oman luonteen. Tämä ajatus oli läsnä vahvasti saksalaisen idealismin sivistysperinteessä. Friedrich Schiller ja Kant puhuivat kumpikin tavallaan luovasta toiminnasta sielullisten kykyjen vapaana leikkinä, jossa esimerkiksi tunne ja järki tai järki ja moraali voivat päätyä sopusointuun. Tässä mielessä luovuus tai leikkiminen ei ole mitä tahansa fantasiaa ja "toisintekemistä" vaan itse asiassa hyvin vakavaa toimintaa, maailman perusluonteen tai järjestyksen tavoittamista.

Tällainen luovuuden ja järjestyksen yhteensovittaminen on vaikeaa, ja luultavasti tämä vaikeus piilee paljolti juuri järjestyksen luonteen oivaltamisessa. Jos sanotaan, että maailmassa on jokin tietty järjestys, niin tämä on helppo käsittää väärin, vain yhdenlaiseksi autoritaariseksi järjestykseksi, johon sitten on sivistyksen vuoksi tai sen nimissä sopeuduttava. Mutta sivistyksen järjestys ei olekaan jokin yksi tietynlainen malli, vaan se voi olla monenlaista. Ehkä se onkin pikemmin järjestyksen idea, joka ilmenee ja voi ilmetä monissa muodoissa. Sivistys on vastuuta, luomista, kokonaisuutta,

Sivistys on myös sitä että ihminen vapautuu näkemään maailman ja sen sisäisen rakenteen: on loputtomasti uusia asioita ja uusia tietoja, joita voi oppia tai kokea mutta joka hetki tietäessään tajuaa myös sen, kuinka paljon jää tiedon ulkopuolelle. On sitä mitä ei tiedä, on sitä mitä ei vielä tiedä ja sitä mitä ei koskaan

tiedä, ja on niitä asioita jotka eivät ole ensi sijassa tietoa lainkaan vaan esimerkiksi tunnetta, kauneutta ja vastuuta.

Suurempi järjestys

Sivistys on tajua tiedosta ja tiedon rajoista, ihmisen tunnustamista ja ihmisen pienuutta, yhtä aikaa. Ihmisen arvon tunnustaminen on samalla juuri hänen rajallisuutensa tunnustamista. Ihminen on keskipiste ja hänellä on lupa siihen, koska hän katsoo maailmaa itsestään käsin: minä olen tässä. Eikä ihmisen tule kieltää itseään ja tavoitella jotain "objektiivisuutta" itsensä ulkopuolella vaan ihmisen objektiivisuus on hänen itsensä näkemistä syvemmässä yhteydessä. Ihminen on vain pieni murena maailmassa, mutta tätä ja maailmaa ei voi oivaltaa ellei oivalla itseään. Eikä omia rajojaan voi tunnustaa jollei tunnusta samalla itseään. Siksi ihmisen olemus on vapaus, tasa-arvo ja luovuus, joiden kautta hän voi nähdä myös pienuutensa suhteessa luontoon, aikaan, maailmaan, Jumalaan, korkeampaan järjestykseen.

Sillä sivistys ihmisyytenä on myös sitä, että ihminen on samalla kertaa pieni ja suuri. Hän pystyy näkemään kauas itsensä yli, tavoittamaan vaikka koko maailmaa, ajattelemaan asioita jotka ovat kaukana hänen tavoittamattomissaan, mutta yhtä lailla näkemään sen mikä on pientä ja lähellä. Tavallaan sivistys onkin juuri sopusointua ihmisen suuruuden ja pienuuden välillä, kykyä sopeutua tähän ihmisen ristiriitaan ja rauhoittua. Ei ole sattumaa sekään, että sivistys niin usein liitetään rauhanomaisuuteen, tyyneyteen ja itsehillintään. Ne taas eivät synny vain pakolla ja ulkokohtaisesti vaan ihmisen itseymmärryksen kautta, mutta tavoittelemisen arvoisia ne ovat.

Sivistyksen kohdalla palataan siis yhä uudelleen tulemisen ja olemisen tai olemisen ja pitämisen suhteeseen. Tässä valossa voidaan ottaa esille tuo tuttu lause: tule siksi, mitä olet.

Ihminen tulee siksi, mihin hänellä on mahdollisuuksia. Mutta tässä lauseessa mahdollisuus ei ole

vain avoin, mihin tahansa menevä kykyjen kenttä, vaan mahdollisuus on tässä pikemmin taipumus, jonkinlainen ihmisen sisäinen luonto. Siitä ei seuraa, että mikä tahansa ihmisen taipumus on yhtä hyvä. Ihmisen todellisuuteen kuuluu olennaisena se, että ihmisellä on jonkinlainen ihanne omasta itsestään, ihmisyyden ihanne. Voi siis sanoa, että sivistys on ihmisen tulemista siksi, mitä hänen pitää olla. Sivistys on silloin ainakin jollain tapaa ihmisen luonnossa, eikä se voi täysin ihmisen itsensä, hänen luontonsa vastaista. Toisaalta sivistys ei ole ihmisessä vain automaattisesti tapahtuva tai toteutuva asia, koska silloinhan kaikki mahdollinen olisi jälleen sivistystä.

Sivistys on ihmisyyteen kuuluva jatkuva ristiriita tai jännite, joka toisaalta sisältää myös oman ratkaisunsa tai sovituksensa. Ihminen on toisaalta sitä, mitä hän empiirisesti ottaen on, eikä se oleminen ole yleensä kovinkaan "ihanteellista". Mutta ihmisyyteen kuuluu aina myös tietyt tavoitteet, päämäärät, ihanteet, vaatimukset ja normit. Ihminen on siis jatkuvaa olemisen ja pitämisen ristiriitaa.

Sivistys on tapa, jonka turvin ja jonka puitteissa ihminen elää tuota ristiriitaansa. Sivistys on tila tai asia, jossa olemisen ja tavoite ovat yhtäaikaa todellisia.

Ihmisen tavoitteellisuus tarkoittaa sitä, että sivistys on joka hetki avoin tila. Se on pyrkimystä, se ei tule koskaan valmiiksi. Mutta koska ihminen samalla on myös olemista, myös hänen sivistyksensä on joka hetki totta. Se ei ole totuus, joka kerran tulee valmiiksi, mutta se ei myöskään ole saavuttamaton utopia, nykyisyytemme täydellinen vastakohta. Sivistys on totta ja toteutuu jokaisessa hetkessä ja se on aina olemassaolevaa.

Mutta koska sivistys on pitämistä, mikä tahansa nyt olemassa oleva ei ole sivistystä, vaan ainoastaan sellainen, joka on ihanteen mukaista. Sivistys on jokaisessa hetkessä yhtälailla läsnä oleva mahdollisuus, mutta ei mikä tahansa satunnainen mahdollisuus, vaan se, minkä pitää olla.

Ihminen voi siis sivistyksen näkökulmasta joka hetki yhtäaikaa olla tyytyväinen ja kriittinen, hyväksyä ja

vaatia. Ihminen on joka hetki jotain, hän ei ole vain vaatimusta tai jonkin puuttumista, mutta hän on jotain juuri siksi, että hän tietää pyrkimyksensä, tavoitteensa, mittansa ja norminsakin.

Tässä mielessä sivistys on hyvin olennaisesti myöntämistä. Koko sivistyksen käsite tai idea on jossain mielessä myönnettävä ja hyväksyttävä, ennen kuin se alkaa avautua. Sivistystä ei voi määritellä valmiiksi etukäteen ja ottaa vasta sitten kantaa, miten siihen suhtautuu. Sivistyksen määrittelemisen on juuri syvenevää siihen itseensä mukaan menemistä, suostumista. Ihminen lähtee tiedon tielle, suostuu sille, ja vasta sitten hän alkaa tietää.

Toisaalta myös kriittisyyden aspekti kuuluu aina sivistykseen. Koska asioita tarkastellaan aina myös ihanteiden ja pyrkimysten, eikä vain tosiseikkojen, näkökulmasta niin sivistys on kykyä olemassa olevien asioiden kriittiseen tarkasteluun. Sivistykseen liittyvää "kiltteyttä" voidaan joskus korostaa liikaakin – kapinointi on osa sivistymisen prosessia sekin. Yksilöllisyyden muotoutuminen ei suju ilman konflikteja ulkomailman kanssa. Olemassa olevien rakenteiden poistaminen saattaa olla sivistystä eteenpäin vievä voima – mutta ei se sitä välttämättä ole.

"Sivistynyt keskustelu" on joissain tapauksissa mahdotonta eikä sivistystä tässäkin suhteessa voi rajata vain johonkin tiettyyn ulkoiseen muottiin. Silti voidaan ajatella että rauhanomainen, toisia kunnioittava käyttäytymistapa on sivistyksen ehdotonta ydintä, päämäärä johon pohjimmiltaan on pyrittävä ja joka ihmiselle juuri hänen sivistyskykynsä vuoksi on myös mahdollinen, päämääräksi asetettava ja myös saavutettavissa oleva tavoite.

Sivistys on ihmisyyteen kuuluva jatkuva ristiriita tai jännite, joka toisaalta sisältää myös oman ratkaisunsa tai sovituksensa.

Tosiasia ja pyrkimys

Edellisen pohjalta voidaan kiteyttää myös vastaus koko ajan taustalla väikkävään luonnon ja sivistyksen suhteeseen. Sivistys ei ole luonnon voittamista tai ylittämistä, mutta sivistys ei myöskään ole pelkkää luontoon suostumista tai mukautumista vaan sivistys on ihmisen oma luonto. Ihmisen luonto on tulla ihmiseksi, toteuttaa ihmisyyttä. Siinä mielessä sivistys ei ole mikään ihmiselle ulkoapäin asetettava vaatimus vaan sivistys on ominta mitä ihmisessä on.

Tällöin sivistys ei myöskään ole mikään kehitysprosessi, eikä sivistys ole evoluutiota vaan evoluutio on eräs tapa, jolla ihminen maailmaa sivistyksensä valossa näkee. Sivistys on se mikä on ja minkä pitää olla, yhtä aikaa. Siinä on se alkuperäinen *bildung*, sovitus, ihminen korkeamman järjestyksen kuvana.

Voidaan sanoa niinkin, että sivistys juuri on se ihmisen luonto jonka hän voi tavoittaa. Ihmisen sivistysluonto on sitä että ihminen on yhteydessä johonkin ulkopuoliseen ja korkeampaan. Kulttuuri onkin samalla yleensä jonkin korkeamman kuva. Kaupungit syntyivät edustamaan taivaallista ideaa, kaupunki ei ollut vain paikka vaan samalla koko maailman järjestyksen idea.

Kulttuuri on ihmisen kykyä samalla luoda ja tavoittaa ja samaa voidaan sanoa myös sivistyksestä. Kun ihminen luo vaikkapa taideteoksen omasta sisimmästään, hän sanoo: se on siinä. Ja katsojat sanovat: hän tavoitti jotain, hän loi jotain. Ihmisellä on tunne että hän on ilmaissut jotain, luonut jotain, mutta samalla myös tavoittanut jotain. Ja luultavasti juuri tähän liittyy se vaikeasti määriteltävä mutta niin todellinen ja voimakas tyytyväisyyden tunne, joka luovaan toimintaan parhaimmillaan sisältyy.

Kulttuuri ei ole vain johonkin järjestykseen sopeutumista ja sen tavoittamista, eikä myöskään mitä tahansa järjestyksen luomista vaan se on korkeampi järjestys. Tämän nimeäminen taivaalliseksi on tietenkin vain yksi tulkinta asiasta, eikä korkeammasta järjestyksestä puhuminen tarkoita sitä, että tämän puoleinen eli se näkyvä kulttuuri olisi jotenkin vähemmän arvokasta. Päinvastoin, näkyvä kulttuuri saa lisää arvoa ja merkitystä juuri siitä, että se samalla pyrkii ilmaisemaan jotain enemmän. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin suhteen tutkiminen on niitä peruskysymyksiä, joiden kanssa töitä riittää, eikä siinä tarvitse kiirehtiä löymään lukkoon mitään yhtä vastausta. Mutta tuon suhteen olemassaolo itessään on kiistaton asia, ja ehkä sen todellisuus on juuri siinä, että se voidaan ilmaista ja tavoittaa niin monella tavalla.

Yksi muunnelma tästä teemasta on niin sanottu mikrokosmos/makrokosmos-suhde. Siinä ihminen nähdään jollain tavalla koko kaikkeuden ilmentymänä, tai ylipäätään katsotaan, että kaikkein pienimpään sisältyy kaikkein suurin, kaikkeus kokonaisuudessaan. Tämä ihmiskunnassa moneen kertaan ja monella tapaa esitetty perusidea on mielestäni varsin olennainen avain sivistyksen ja kulttuurin luonteen ymmärtämiseen ylipäänsä. Ja myös tässä tulee muistaa, että rakenne tai järjestys on samalla, tai pikemminkin, pyrkimys ja suunta kuin pelkkä valmis rakenne.

Tätä kautta sivistyksen käsite liittyy olennaisesti monissa kirjoissani kehrittelemääni ylitajunnan käsitteeseen. Ylitajunta sisältää sellaiset yhtä aikaa mieleen ja todellisuuteen itseensä kuuluvat perusasiat kuin hyvyys, totuus ja kauneus. Ilman niitä ei sivistyksen tosiasioitakaan ole. ■

Kirjoitus perustuu keväällä 2008
ilmestyvään kirjaan *Sivistyksen filosofia*.

Johdannoksi:

Totuus ja fantasia

– avauksia lacanilaiseen psykoanalyysiin

HERMANNI YLI-TEPSA JA JUUSO PAASO

Suomalainen julkinen keskustelu psykoanalyysista on yleensä keskittynyt arvioimaan psykoanalyysin merkitystä terapiakäytäntönä. Näissä artikkeleissa tarkoitus on toinen. Lähtökohtanamme on ranskalainen psykoanalyytikko Jacques Lacan (1901–1981), jonka kehittäämä käsitteistö ei ole vaikuttanut ainoastaan terapiakäytäntöihin, vaan jolla on ollut myös laajempaa teoreettista kantavuutta. Kirjoituksissa nostetaan lacanilaisen teorian avulla esiin psykoanalyysin edellytyksiä muotoilla uudella tapaa taiteen, politiikan ja

filosofian alaan liittyviä kysymyksiä. Psykoanalyysi ei siten ole tässä ajattelun kohteena, vaan kirjoittajat käyttävät sen käsitteistöä ajattelun välineenä ja kumppanina. Tekstien tavoitteena on yksinkertaisesti avata uusia teitä ajattelulle, synnyttää uutta keskustelua.

Aiheesta keskustellessamme olemme huomanneet, että suomeksi Lacanista on kirjoitettu yllättävän vähän. Taide- ja mediatutkimuksen saralla Lacaniin viitataan melko säännöllisesti, mutta yksityiskohtaisemman teoreettisen tarkastelun löytäminen on vaikeaa.

Kirjoittelun niukkuuteen lieene osaltaan vaikuttanut laadukkaan kommentaarikirjallisuuden tuntemuksen puute. Tällä hetkellä on vihdoin hyvin saatavilla selkeitä yleisesityksiä lacanilaisesta psykoanalyysistä¹. Toisaalta aletaan myös paremmin tuntea niitä omaperäisiä ajattelijoita, jotka ammentavat Lacanin teorian tarjoamista mahdollisuuksista ajatella politiikkaa ja yhteisöä².

Lacanilaisesta ajattelusta tekee erityisen sen tapa käsitellä tiedon ja totuuden suhde. Klassisesti totuutta ajatellaan tiedon ja todellisuuden yhteensattumisena. Ihmisillä on totuudellista tietoa silloin, kun uskomukset vastaavat todellisuutta. Esimerkiksi tieteellinen tieto on sitä totuudellisempaa, mitä suuremmassa vastaavuudessa se on luonnon kanssa (oli tämä sitten eloton tai elollinen luonto, ihmismieli tai yhteisö). Ihmisten moraalista kehitystä voidaan vastaavasti ajatella kulkuna kohti hyvän ihmisyyden ideaalia. Tieteellinen ja moraalinen ideaali eivät käytännössä koskaan toteudu täysin, mikä ei silti poista haavetta sellaisesta totuudellisesta tiedosta, joka toimisi kehityksen mittarina.

Lacan löytää René Descartesilta psykoanalyysin suhteen merkittävän tavan ajatella tiedon ja totuuden suhdetta. Descartes etsii ja löytää varmuuden – nimittäin varmuuden siitä, että inhimillinen tieto on erossa jumalallisesta totuudesta. Descartesin filosofiassa tieto tulee varmuudella erotetuksi totuudesta, mikä tarkoittaa samalla siitä vapautumista, sillä pyrkimyksessä kohti todenmukaista tietoa piilee haave tiedon ja totuuden saattamisesta yhteen. Lacanilainen psykoanalyytikko ei elättele tätä haavetta kuunnellessaan analysoitavan puhetta: hän ei ole kiinnostunut puheen sisältöjen totuudenmukaisuudesta, sillä totuuden jäljet kuullaan järkevän puheen katkoksisissa.

Totuuden asettuminen tiedon piirin ulkopuolelle ei kuitenkaan johda sellaiseen oletukseen artikulaatioiden mielivaltaisuudesta, jota voisi kutsua kyyniseksi postmoderniksi. Analysoitavan puhetta ei ajatella oikean ja väärän tai toden ja harhan vastakkainasettelun kautta, vaan sen nähdään jatkuvasti ilmentävän jotain sellaista, jota Freud kutsuu psyykkiseksi todellisuudeksi. Tämän psyykkisen todellisuuden muoto subjektille on fantasia. Freudille fantasia on eräänlainen siirtymävaiheen olio, joka ei ole täysin todellinen eikä täysin kuvitteellinen. Fantasia on linssi subjektin ja todellisuuden välillä. Mutta tämä ei riitä – koska ei ole todellisuutta sinänsä. Kyse on halusta. Halu saa kohteensa vain fantasian välityksellä. Vaikka fantasiat voivatkin olla myös tietoisia, psykoanalyysin kannalta ne ovat kiinnostavimpia ollessaan tiedostamattomia. Hoidon edistyessä analyytikko antaa tulokinnassa sanallisen ja tietoisien muodon tälle tiedostamattomalle fantasialle, mikä onnistuessaan johtaa paranemiseen. Mutta jos näin on, mitä mieltä olisi mennä psykoanalyysiin, mikäli paraneminen siis tarkoittaa halun vapautumista fantasian kahleista? Vastauksen löytämiseksi on syytä esittää toinen kysymys: mikä on neurootikko? Neurootikko on henkilö, jonka halu on takertunut tiettyyn fantasiaan, tiettyyn fantasmaattiseen kuvitelmaan. Ympäröivä todellisuus on usein ristiriidassa neurootikon fantasian kanssa, mikä herättää hänessä kärsimystä ja estää häntä nauttimasta elämästään. Tämä on seurausta siitä, että fantasiat syntyvät sosiaalisesti, samastumisen kautta. Halulle on ikään kuin olemassa valmiita malleja. Mitä paranemisella siis tarkoitettaisiin? Yksinkertaisesti sitä, että halu irtautuu tietyistä fantasiasta, jolloin nautinnolle avautuu uusia väyliä – fantasiaruletti ikään kuin pyörähtää liikkeeseen.

1. Lacan-kommenttareja ovat kirjoittaneet muun muassa Bruce Fink ja Paul Verhaeghe.

2. Kysymystä ovat eri tahoin lähestyneet esimerkiksi yhtäältä Slavoj Žižek, toisaalta dekonstruktion kysymystä kehilleet Jacques Derrida, Sarah Kofman, Philippe Lacoue-Labarthe ja Jean-Luc Nancy.

Lacanin elämäkertatiedot ja lisäkirjallisuutta
osoitteessa [http:// www.filosofia.fi/node/2427](http://www.filosofia.fi/node/2427).

Larvatus prodeo

eli Descartesin halu

JUHO HOTANEN

Mitä Descartes etsii? Hän etsii varmuutta. Minulla on, hän sanoo, *äärimmäisen voimakas halu oppia erottamaan tosi väärästä* – alleviivatkaa halu – *nähdäkseni kirkkaasti* – missä? – *toimissani ja edetäkseni horjumatta tässä elämässä*.¹

Kuten näyttelijät valmistautuvat pukeutumalla maskeihin, jottei arkuus näkyisi heidän kasvoillaan, niin minäkin näyttäydyn naamioituneena astuessani tähän maailman teatteriin, jossa tähän mennessä olen ollut vain katselijana.²

Descartesin tapa etsiä tietoa eroaa Jacques Lacanin mukaan aikaisemmasta, kreikkalaiseen filosofiaan perustuvasta tavasta. Vuonna 1964 pitämässään seminaarissa *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse* Lacan hahmottaa Descartesin ajattelua suhteessa kehrittelemisiinsä *alienaation* ja *separaation* käsitteisiin, jotka tarkoittavat kahta vaihetta psykoanalyysissä, vieraantumista ja erottumista. Lacanin mukaan Descartes käy omalaatuisella tavalla läpi nämä vaiheet. Descartesin filosofia tulee erosta – *d'écart*.

Descartes lähtee tavoittelemaan tietoa, mutta tämä ei ole Lacanin mukaan professorin tietoa. Lähtökohtana ei ole tiedonjano, oppineisuus sinänsä, kontrolloiva tieto, vaan voimakas *halu* oppia elämään ja toimimaan oikein. Ja vaikka Descartes jättää oppituolit ja lähtee harhailemaan maailmassa, ei hän ole pelkkä ratsumies. Descartes ei ole puhtaan hengen mies eikä pelkän ruumiin mies. Descartesilla on salainen suunnitelman-
sa: *larvatus prodeo*, "näyttäydyn naamioituneena".

Lacanin mukaan elämäkerrallisia tietoja on pidettävä sekundaarisina suhteessa teoksen merkitykseen, mutta *Metodin esityksessä* Descartes itse nostaa elämäkertansa oleelliseksi suhteessa metodiinsa. Teos ei ole tekijänsä elämä, mutta se ei myöskään synny ilman elämää. Jos tekijän elämä on sekundaarinen, mutta ei täysin merkityksetön teoksen kannalta, niin ehkä teos on myös sekundaarinen tekijän elämän kannalta. Mitä tarkoittaa tämä sekundaarisuus? Sitä, että tekijä ei ole teoksen totuus eikä teos ole tekijänsä totuus. Mitä Descartes sitten tekee kertoessaan totuuden ajattelustaan elämänsä kautta? Mikä on Descartesin *larvatus*-naamio? Ehkä *Metodin esitys* ei olekaan Descartesin elämäkerta vaan *cogiton* elämäkerta kuten Jean-Luc Nancy *Ego sum* -teoksessaan väittää.

Descartes ei yritä antaa yleispätevää metodia, vaan haluaa kertoa oman tiensä tieteeseen: "Tarkoituksenani ei siis ole opettaa tässä metodia, jota jokaisen pitäisi seurata ohjatakseen järkeään oikein, vaan ainoastaan näyttää, miten olen yrittänyt ohjata omaani".³ Descartes ei pidä itseään muita kyvykkäämpänä. Hän ei halua antaa neuvoja. Hän kertoo tarinansa, josta toivoo olevan jollekin hyötyä, mutta ei kenellekään haittaa.

Tietoa Descartesilta ei ole koskaan puuttunut. Siitä hän lähtee liikkeelle ja siihen hän palaa. Descartes valmistui La Flèchen jesuiittakoulusta, joka oli aikansa parhaita. Lacan esittää kysymyksen: johtuuko Descartesin ankara suhtautuminen tietoon humanismin taakse kätkeytyä jesuiittojen ohjeesta totella kuin ruumis, *perinde ac cadaver*? Samalla tavalla kuin *Suuressa latinakirjassa* sanotaan, "kyse ei suinkaan ole mistään zombeista",⁴ toteaa myös Lacan, että vaikka jesuiitat eivät vaikutakaan kovin eloisilta, ovat he kaukana kuolemasta. Sen sijaan humanismin käsitteen takaa löytyy kuolema: "Ja silloinkin kun yritetään elävöittää termi *humanististen tieteiden* nimissä, on olemassa jotain, jota kutsumme luurangoksi kaapissa".⁵

Descartes löytää uuden tien tietoon. Vaikka Descartes kritisoi tiedon epävarmuutta, ei hän Lacanin mukaan kuitenkaan torju epävarmaa tietoa, vaan antaa sen ja sosiaalisen elämän sääntöjen olla aika vapaasti. Joidenkin tietojen mukaan Descartes oli ruusu-ristiläinen. Epäilyssä on kyse jostain muusta kuin skeptisismistä. 1600-luvun alkupuolella Descartes on libertiinien ympäröimä. Nämä libertiinit ovat Lacanin mukaan todellisuudessa skeptikoita. Skeptisismi ei ole asioiden kyseenalaistamista yksitellen ja varmuuden etsimistä, vaan positio siitä, ettei voida tietää mitään. Se on etiikka, heroismia, jota ei enää ole. Descartes muuttaa tilanteen – hän valitsee toisen tien, joka on halun tie. Skeptikot toimivat hänellä vieraantumisen toisena terminä: joko tietämättömyys *tai* epäily. Epäilyn kautta Descartes haluaa tavoittaa varmuuden. Tässä Lacan näkee jotain olemuksellista tiedostamattoman kannalta, vaikkakin naamioituna, *larvatus prodeo*.

Varmuus ei ole Descartesille jotain, mikä voitaisiin pitää hallussa, kun se on kerran tavoitettu, vaan se pitää toistaa aina uudestaan: "minä ajattelen". Lacanin mielestä tämä operaatio on vaikea tavoittaa terävyydessään, josta tulee sen arvokkuus. Kyse on jonkin erillisen tuomisesta mukaan. Varmuus tavoitetaan

ennen ideaalista tietoa. *Cogito*, "minä ajattelen", ei ole tietoa. Lacan ei käsittele tätä ainakaan kyseisessä seminaarissa, mutta Descartesin *Mietiskelyjä ensimmäisestä filosofiasta* -teoksessa ymmärrys ajattelemisesta ja olemisesta on esireflektiivistä tietoa.⁶ Se tunnetaan ennen ajattelua. Olemassaolo on siis jotain käsitteellisestä tiedosta ja ajattelusta erillistä.

Tiedon Descartes asettaa sen sijaan laajemman subjektin tasolle, Jumalan tasolle. Ikuiset totuudet ovat Jumalan hallussa. Jumala on subjekti, jonka pitäisi tietää, aivan kuten psykoanalytikko. Lacan kysyy: jääkö Descartes siis kiinni siihen, mihin kaikki ennen häntä, Jumalaan jonka pitäisi tietää? Descartesin ero perinteiseen filosofiaan on siinä, että samalla kun hän myöntää Jumalan kaikkietävyyyden hän myös vapautuu tästä: yksi plus yksi plus yksi plus yksi ei ole välttämättä neljä, mutta se on Jumalan asia. Ilman Jumalaa matematiikkakaan ei olisi varmaa.

Descartes julkaisi *Metodin esityksen* yhteydessä tutkielmansa optiikasta ja geometriasta. Niissä hän Lacanin mukaan vaihtaa pienet kirjaimet a, b, c, jne., isoihin kirjaimiin, heprealaisiin aakkosiin, joilla Jumala loi maailman. Isoja kirjaimia vastaa numero, kun taas pienillä kirjaimilla ei ole numeroa ja ne ovat keskenään vaihdettavissa. Vain kommunikaation järjestys määrittää pieniä kirjaimia. Lacanin mukaan numerot implikoivat Toisen läsnäolon, koska numeroiden jatkumo edellyttää nollan enemmän tai vähemmän naamioituneena (*larvée*). Nolla puolestaan tekee läsnäolevaksi subjektin, joka on tällä tasolla totalisoiva. Nollan neutraalisuus kätkee halun läsnäolon.

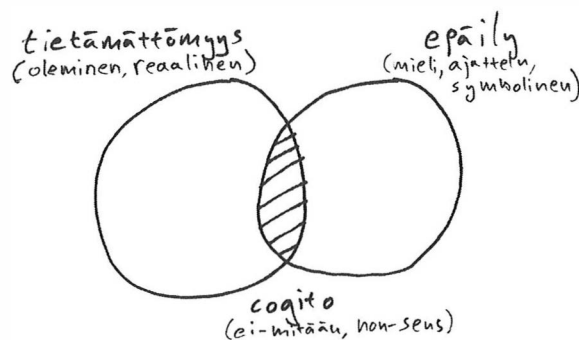
Descartes luo tieteiden perustan, jossa Jumalalla ei ole mitään tekemistä, ja tässä on ero vanhaan tietteeseen. Lacanin mielestä olisi naurettavaa, jos joku kysyisi, tietääkö Jumala uusimmasta tieteestä jotain ja selaileeko Jumala modernin tieteen julkaisuja pöydäkseen ajan tasalla!

Lacan on hyvin affirmatiivinen Descartesin suhteen. Toisin kuin Lacanin kommentaattori Bruce Fink esittää, Lacan ei jää tulkinnessaan vain siihen, että

Descartesilla *cogito* yhdistää hetkeksi ajattelun ja olemisen utooppisella tavalla.⁷ Lacanin mukaan varmuuden piste ei ole tietoa. Valitsemalla epäilyn Descartes / *cogito* tavoittaa varmuuden pisteen, jonka Jumala, symbolinen Toinen takaa: kyse ei ole ajattelun ja olemisen yhteensattumisesta, vaan vieraantumisesta.

Päinvastoin kuin Fink väittää, Lacan toteaa Descartesin *cogiton* kertovan jotain oleellista tiedostamattomasta. Tieto on Jumalalla, jonka pitäisi tietää, ja josta *cogito* siksi erottuu. *Cogito* erottuu Jumalasta Jumalan kautta ja vapautuu tiedon hankintaan tietämättömydessään, joka toimii Descartesin vieraantumisen *tain* (alienaation *vel*) toisena jäsenenä. Varmuuden piste, *cogito* on kyllä olemisen ja tiedon välissä, kuten Fink hahmottaa, mutta se ei ole niiden yhteensattuminen, vaan ei-mitään kahden Toisen välissä. Se ei ole ajattelun läpinäkyvyys, pysyvä valo, vaan "luonnollisen valon" välähdys, joka heti ilmestyttyään nyrjähtää tiedostamattomaksi, valaiseva-sokaiseva valo.

Descartes haluaa oppia löytämään, toimimaan elämässä. Hän etsii varmuutta, mutta varmuus on vain piste tietämättömyyden ja epäilyn välissä, "minä ajattelen", ei tiedon perusta vaan vieraantuminen, "ajattelen että ajattelen", joka ei enää voi pysytellä vain itsessään, vaan avautuu Toiselle, Jumalalle, jonka pitäisi tietää. Mitä Descartes löytää? Mikä on se, mitä hän pitää kultana ja timantteina, mutta mikä voikin olla vain kuparia ja lasia?⁸ Jumala ei voi olla kuparia ja lasia! Jumala on täydellinen olio, ääretön olio, se jonka pitäisi tietää. Jumala pitää hallussaan ikuisia totuuksia, jotka ovat ikuisia totuuksia, koska Hän tahtoo niiden olevan ikuisia totuuksia. *Cogito* ei voi niitä tietää, ne ovat Jumalan totuuksia: yksi plus yksi on kaksi vain jos Jumala haluaa niin olevan. Descartes löytää vapauden Jumalasta Jumalan kautta. Hän löytää uuden tien tietoon, joka on ero Jumalasta. Tämä partikulaarinen vapaus, joka Descartesilla ottaa toiminnan muodon, ei ole jätetty meille kuin pankkitili, sanoo Lacan.⁹ Ollaksemme vapaita emme voi vain lunastaa Descartesin vapautta, elää Descartesin

löytämässä vapaudessa, vaan meidän on itse tehtävä valinta, meidän on itse käytävä oma vieraantumisen ja erottumisen tiemme. Vaikka moderni tiede ei tarvitsekaan oletukseen Jumalaa – "En tarvitse tuota hypoteesia", sanoi Pierre-Simon Laplace – niin se ei tarkoita sitä, että Toinen, sen enempää reaalin kuin symbolinenkaan, olisi kadonnut minnekään. ■

1. Lacan 2002, 247. Descartes suom. Teokset I, 126, suomennosta muutettu.
2. Teokset I, 35.
3. Teokset I, 122.
4. Kivimäki 2001, 341.
5. Lacan 2002, 249.
6. Teokset II, 300.
7. Fink 1997, 43.
8. Teokset I, 122.
9. Lacan 2002, 253.4. Kivimäki 2001, 341.

Kirjallisuus

- DESCARTES, RENÉ, 2001: *Teokset I*, Helsinki, Gaudeamus [Teokset I].
 DESCARTES, RENÉ, 2002: *Teokset II*, Helsinki, Gaudeamus [Teokset II].
 FINK, BRUCE, (1995) 1997: *The Lacanian Subject. Between Language and Jouissance*, New Jersey, Princeton University Press.
 KIVIMÄKI, ARTO, 2001: *Suuri latinakirja*, Hämeenlinna, Karisto.
 LACAN, JACQUES, (1973) 2002: *Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Paris, Seuil.
 NANCY, JEAN-LUC, 1979: *Ego sum*, Paris, Flammarion.

Savulohta ja kaviaaria

– erään unen merkitsevyydestä

HERMANNI YLI-TEPSA

Haluan järjestää illalliset, mutta alkuruoaksi minulla on vain vähän savulohta. Aion mennä hankkimaan kaupasta muuta tarjottavaa, mutta mieleeni muistuu, että on sunnuntai-iltapäivä, jolloin kaikki kaupat ovat kiinni. Sen vuoksi tuumin soittaa jollekulle ruokatavaran hankkijalle, mutta puhelimeni on epäkunnossa. Loppujen lopuksi minun täytyy jättää illalliset pitämättä.

Tällaisen unen eräs teurastajan vaimo kertoi Freudille ja esitti, että uni todistaisi Freudin olettamusta vastaan. Freud nimittäin oli väittänyt, että jokainen uni on toiveen täyttymys (*Wunscherfüllung*). Mutta teurastajan vaimon unessa toive ei täyty: ruokaa ei ole riittävästi, kaupat eivät ole auki, eikä puhelin toimi. Halutut illalliskutsut jäävät toteutumatta.

Freud ei kuitenkaan luovu väitteestään. Vaikka teurastajan vaimon (joka on myös Freudin hysteerikoksi luokiteltu potilas) unen ilmisällöissä pyrkimykset epäonnistuvat, unesta voidaan silti tulkinnan avulla tunnistaa täyttyvä toive. Sen on tosin oltava jokin toinen, sensuroinnin tai torjunnan mekanismin vaikutuksesta ilmisällöksi muuntunut ajatus. Unet ovat näet kahden erilaisen psyykkisen järjestelmän aikaansaannosta. Ensimmäinen järjestelmä tuottaa uniajatuksia (*Traumgedanke*), niitä joita unet varsinaisesti toteuttavat. Toinen järjestelmä sitten ennakkotarkastaa ja torjuu näitä ajatuksia, muuntaen ne toisiksi.

Unityön tuloksena on teurastajan vaimon unen ilmeisen sisältö, esimerkiksi uni illallisten järjestämisestä ja sen epäonnistumisesta. Unen ilmisällö ei noudata tietoisien toiminnan periaatteita, vaan se on jälki tiedostamattomista operaatioista. Uni ei toteuta toivetta, jonka valveilla oleva unen kertoja löytää. Sen toive on jotain muuta.

Noin reilut viisikymmentä vuotta myöhemmin ranskalainen psykoanalyttikko Jacques Lacan on kiinnostunut samasta unesta. Lacanin mukaan Freud näyttää unen tulkinnassaan, kuinka tiedostamaton ja halu ovat kiinni toisissaan. Halu (*désir*) on Lacanille inhimillisen elämän perustava tekijä. Lacanille ihminen on pohjimmiltaan haluava subjekti. Tai oikeastaan halua pitäisi ajatella pohjimmaisena: pohjalta ei löydy subjekti, joka haluaa – vaan halu, johon subjekti hajoaa (mutta jossa se silti on).

Mutta miksi halun pitäisi olla rakenteellisessa yhteydessä tiedostamattomaan? Eikö tässä puhuta aivan

oudolla tavalla halusta? Miksi Lacanille tiedostamaton on kielen lailla jäsentynyt? Mitä halu ja mitä tiedostamaton silloin voivat olla? Miksi Lacan toisaalla kirjoittaa, että Freudin unien tulkinnan sijaan voisi mieluummin puhua unien merkitsevyydestä (*signifiance*)?

Haluan järjestää illalliset.

Haluan... suklaata, nukkua, lukea, uuden kännykän, sinua, sinut, tulla teidän mukaan, että minusta tulee hyvä palomies, että sinusta tulee kuuluisa, että epäonnistut, vain kaikkea hyvää.

Freudin unen tulkinnassa etsitään syytä unessa ilmaantuneelle sisälölle. Unen syy ei ole sama asia kuin unen ilmiäsun merkitys. Inhimillisen toiminnan ymmärtämisessä on eri asia kysyä teon syytä tai motiiveja (miksi hän tekee noin?) kuin tunnistaa teon merkitys (mitä hän tekee?). Samalla tavalla unen tulkinnassa kysytään sen syytä. Kun Freudin mukaan uni on toiveen toteutumista, unen ilmiäsun tulkinta perustuu unennäköijän piileviin toiveisiin. Mitä toive tarkoittaa Freudille ja Lacanille?

Ranskan sana *désir* voi tarkoittaa niin halua, toivomusta kuin himoakin. Sillä kääntyy ranskaksi Freudin käyttämä sana *Wunsch* (toive, toivomus). Unen toive on Lacanin kielestä suomennettuna unen halu. Tämä Freudin halu on vain ymmärrettävä toivomuksen (*voeu*) eikä himon (*concupiscence*) mielessä¹. Freud ei tulkitse unen sisältöä unennäköijän himon, taipumusten tai tarpeiden toteutumisena. Hän ei kiellä tarpeista kuten janosta syntyviä unia (Freud kertoo toistuvasta unestaan, jossa jano herättää toiveen juoda, ja tämän myötä unen jossa siemailee vettä lasista²). Mutta tarpeet artikuloituvat sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden piirissä, jolloin ne muuntuvat toiveiksi.

Freud ajattelee lisäksi, etteivät kaikki unet ilmaise unennäköijän toivetta suoraan. Niin kuin teurastajan vaimon unen tapauksessa, unen ilmiäsilöön ja unen varsinaisen toiveen välissä on sensuroiva mekanismi. Freud tekeekin tuosta unesta kaksi tulkintaa. Kummassakin tulkinnassa vaimon toive on sensuroitunut. Ensimmäisessä tulkinnassa unen kätketty syy on vaimon mustasukkaisuus. Myös toisessa tulkinnassa Freud ilmoittaa syyksi mustasukkaisuuden, mutta tämä mustasukkaisuus on luonteeltaan hyvin erilaista, sillä se liittyy vaimon "hysteriseen samastumiseen" ystävättäreensä.³

Sitä unen tapahtumaa, jossa piiloajatukset muuntuvat ilmisällöksi, Freud kutsuu unityöksi⁴. Lacan kirjoittaa:

Mitä [unityö] tarkoittaa? Se tarkoittaa juuri sitä, minkä me käännämme kielelliseksi rakenteeksi. Kuinka Freud olisi tullut sitä ajatelleeksi, sillä tämä Ferdinand de Saussuren struktuuri tuli artikuloituksi vasta jälkeenpäin. [...] Mutta mistä [Freud] on sen keksinyt? Sellaisesta merkitsevästä virrasta, jonka mysteeri on, että jos subjekti voi olla sen järjestäjä vain teeskentelemällä, niin se ei tiedä edes, missä paikassa teeskentelyn voisi toteuttaa.⁵

Lacan huomasi, että Saussuren kieliteoriaa seuraavan strukturalistisen kielitieteen ajatus kielestä muistuttaa Freudin tiedostamatonta. "Tiedostamatonta on rakentunut kuin kieli", esittää Lacan⁶. Rakenteen kannalta tarkasteltuna kielijärjestelmä edellyttää rajatun perusosasten joukon (esimerkiksi suomen kirjakielen aakkoset), joiden yhdistelminä kaikki kirjakielen sanat muodostuvat. Perusosasilla, kuten aakkosilla, ei kielen toiminnan kannalta tarvitse olla mitään omaa merkitystä. Tarvitaan vain minimaalinen ero, joka erottaa yhden toisesta. Lacan käyttää tämänkaltaisista perustavista rakennetekijöistä nimitystä *signifiant* (merkitsijä). Kieli näyttää rakenteeltaan merkitsijöiden jonolta tai ketjulta, ja merkitsijöiden yhdistelmiltä. Kun merkitsijöitä on rajattu määrä, on mahdollista hahmottaa kielen merkityksistä riippumattomia rakenteellisia lakeja. Samalla voidaan ajatella, että kieli toimii omalakisesti, ihmisten tietoisesta ja mielekkästä toiminnasta ja puheesta välittämättä. Ihmisen kielellisyys tarkoittaa astumista kielen rakenteellisen, tiedostamattoman toiminnan piiriin.

Merkitsijät toimivat siis riippumatta merkityksistä. Merkityksellinen inhimillinen toiminta edellyttää enemmän tai vähemmän tiedostettuja päämääriä, ja sen ymmärtäminen edellyttää näiden päämäärien tunnistamista. Inhimillisestä toiminnasta sanotaan, että se on intentionaalista tai teleologista (tai päämäärärationaalista). Perinteisesti ihmisen toiminta erotetaan eläinten toiminnasta, orgaanisista prosesseista ja elottomien kappaleiden syy-seuraussuhteista. Kun teurastajan vaimo nostaa unessaan puhelimen luurin soittaakseen kauppiaille, hänen kätensä ei sanota vain osuvan luuriin niin kuin joku toinen eloton kappale tekisi. Hän haluaa järjestää illalliset, toiminta tapahtuu hänen tiedostamaansa päämäärään nähden ja sillä on inhimillinen merkitys. Samalla tavalla ymmärrettävässä puheessa sanat järjestyvät kommunikoitujen merkitysten mukaan. Vaimon kertomus on mielekäs ja merkityksellinen, hän ei vain latele eri sanoja, kirjaimia tai äännejä peräkkäin, ikään kuin sama yhtäläinen "merkitys" siirtyisi jäännöksettä niihin kaikkiin (tai puuttuisi niistä kaikista).

*...mieleeni muistuu, että on sunnuntai-iltapäivä,
jolloin kakki vaipat ovat kiinni*

Kieli kuitenkin tekee mahdolliseksi sanojen, kirjainten tai äänteiden toimimisen toisella tavalla kuin järkevän toimijan pyrkimysten mukaan. Kuten tunnetaan, psykoanalyysin näkökulmasta virheet puheessa eivät ole vain mitättömiä horjahduksia. Lacanin teoriassa ne osoittavat kielen omasta rakenteellisesta järjestyksestä. Jos kieli on puhujan työväline, niin on yhtä mahdollista, että se pitää puhujaa otteessaan, kuin puhuja hallitsee ja muokkaa sitä⁷. On sellaisia merkitsijöiden ketjun operaatioita, kuten kirjaimen korvautuminen toisella, jotka eivät edellytä intentionaalista toimijaa. Kuten Lacan sanoo, näistä operaatioista subjekti ei löydä järjestäjän paikkaa. Ne pikemmin näyttäytyvät katkoksinä järkevässä puheessa.

Lacanin mukaan Freud tulee osoittaneeksi tiedostamattoman ja kielen rakenteen samankaltaisuuden teurastajan vaimon unen tulkinnassa. Freudin tulkinta nojautuu nimenomaan rakenteellisiin operaatioihin, joiden vaikutusta unen ilmiö on. Juuri näiden operaatioiden ansiosta uni on Freudille toiveen toteutumista. Itse asiassa toive kuulostaa sangen huonolta sanalta nimeämään tiedostamaton toiminta, sillä se herättää helposti toivovan henkilön hahmon. Lacan sanookin, ettei pidä jäädä tuijottamaan Freudin nimitystä, vaan seurata tämän kirjoitusta⁸. Joka tapauksessa on luontevampaa puhua halusta kuin toiveesta, ja tiedostamattomasta lacanilaisittain halun toteutumisena. Lacan haluaa ilmaista, ettei tiedostamattoman rakenteellinen toiminta ole vailla subjektia, vaikka se tapahtuukin intentionaalisesta toiminnasta riippumatta, ja vaikka subjekti olisi siinä vailla pysyvää paikkaa. Tiedostamaton osoittaa haluavan subjektin.

Lacan ei vain ihmetyksen ja älyllisen hivin vuoksi kysele ihmisen olemassaolon perusteita tai tee kieliteoriaa. Tiedostamaton kielen tavoin jäsentyvänä rakenteena ja halu ovat Lacanin yrityksiä tematisoida ja kehittää psykoanalyysin käytäntöä. Lacan pohtii teurastajan vaimon unta ja Freudin tulkintaa kirjoituksessa, jossa hän muotoilee laajemmin käsitystään hoidon merkityksestä sekä analyttikon ja analysoitavan rooleista psykoanalyysissa.⁹

Lähtökohta on analyysitilanne, psykoanalyttikon vastaanotto, jossa analysoitava sen kun puhuu ja puhuu analyttikolle. Mikä on analyttikon rooli tässä tilanteessa? Lacanin ajatus tiedostamattomasta rakenteena viittaa siihen suuntaan, että jos analyysissa kiinnostaa tiedostamaton, niin

silloin analyttikko ei ole kiinnostunut analysoitavan puheen merkityksistä: analysoitavan harrastuksista, yhteiskunnallisesta asemasta, kiinnostuksen kohteista, erehdyksistä, synneistä, lapsuuden tapahtumista jne.

Psykoanalyysiin tullessa on erilaisia odotuksia: että parantuisi, oppisi tuntemaan itsensä, voisi tulla psykoanalyttikoksi, tms. Nämä odotukset suunnataan analyttikolle. Lacania mukaillen Bruce Fink esittää, että analysoitavalle analyttikko on subjekti, jonka oletetaan tietävän: analyttikolla odotetaan olevan valta esimerkiksi kertoa, mistä kiikastaa psyykkisissä ongelmassa. Psykoanalyttikon on säilytettävä tämä asema mahdollisena tiedon tarjoajana, mutta hän ei saa todella kuvitella tietävänsä eikä hän saa ryhtyä tarjoamaan tietoa analysoitavalle. Tiedon tarjoamisella voi olla kaksi epäsuotuisaa seurausta. Analysoitava ensinnäkin voi menettää luottamuksensa analyttikkoon ja ryhtyy esimerkiksi osoittamaan tämän tarjoamaa tietoa vääräksi. Toinen ongelma on, että analysoitava omaksuu analyttikon tarjoaman tiedon¹⁰. Seuraukset ovat epäsuotuisia, koska kummassakin jäädyään tiedon ja tietojen vertailun tasolle, siinä missä analyysin pitäisi herätellä puheen ymmärrettävien sisältöjen ulkopuolelle jäävää subjektiä.

Analyttikko ei siis ole kiinnostunut analysoitavan puheen merkityksistä kuten henkilöhistorian yksityiskohdista. Silti analyttikon tehtävänä on huolehtia, että analysoitavan kiinnostus puhua asioitaan jatkuu. Kiinnostus puhua pysyy yllä eräänlaisen sosiaalisen siteen ansiosta. Lacan käyttää tästä nimitystä vaade (*demande*). Lacan ajattelee, että puhumisen perustalla on suhde, jonka ylläpito ei perustu yhteisymmärrykseen, vaan tunnustuksen saamiseen toiselta.

Vaatimuksen toinen on sekä se, jolta vaaditaan, että se, joka vaatii. Lacanin mukaan koko subjektin identiteetti rakentuu vaateen ympärille¹¹. Lapsuudessa vanhemmat ohjaavat toimintaa ilmaisemalla mikä heidän mielestään on oikein, hyvin, tärkeää, välttämätöntä, tarpeellista jne. Myöhemmin ohjautuminen ja valikoituminen tapahtuvat esimerkiksi koulussa,

vertaisryhmässä tai ystävien keskuudessa. Ylipäänsä yksilön identiteetti määräytyy jatkuvasti suhteessa toisiin. Vaateet muokkaavat tärkeysjärjestyksiä, tärkeämpiä ja vähemmän tärkeitä asioita, läheisiä ja kaukaisia, omaisia ja vieraita, ystäviä ja vihamiehiä.

Psykoanalyttikko antaa analysoitavan puhua. Psykoanalyttikko luo tarjontaa analysoitavan kysynnälle¹². Kun analysoitava puhuu analyttikolle, hänen puheessaan hiljaisesti ilmaistun vaateen voisi ehkä muotoilla kysymyksiä: mitä mieltä olet tästä mitä nyt sanon? onko tämä hyvä vai onko tämä huono? hyväksytkö minut kun sanon tällaista? Analyttikko kuuntelee analysoitavaa ymmärtämättä puheen sisältöjä. Analyttikko ottaa asenteen jossa hän ikään kuin on varma siitä, ettei ymmärrä mitä toinen sanoo. Analyttikko toteuttaa eräänlaista aktiivista hiljaisuutta.

Analyttikon hiljaisuuden tuloksena on puhujan turhautuminen (*frustration*). Turhautuminen paljastaa analysoitavalle tämän identiteetin kannalta tärkeitä asioita. Kun joku esimerkiksi puhuu toiselle pianonsoitosta, puheen takana voi olla piilevä kysymys: "mitä mieltä olet, onko hyvä, että uhraan aikani pianonsoitolle, onko hyvä, että olen pianisti?" Jos tähän saisi hyväksyvän vastauksen, se vahvistaisi henkilön pianonsoittajan identiteettiä. Kieltävä vastaus puolestaan saattaisi tuottaa puolustusreaktion tai itsekriittisen epäilyn. Yhtä kaikki: kumpikin vastaus jättää puhujan kiinni pianonsoittoon. Kun sekä myönteinen että kielteinen vastaus jää tulematta, voi käydä toisin. Puhuja jää ymmälleen toisen vaatimuksen ja pianonsoittajan identiteetin kanssa. Mutta Lacanin mukaan analyttikko ei tue vaadetta turhauttaakseen subjektiä, vaan "jotta ilmentyisivät ne merkisijät, joissa hänen turhautumisensa on kiinni"¹³.

Lacanilainen analyttikko ei siis tarjoa ensisijaista merkitystä, johon voisi identifioitua. Lacan irtisanoutuu analyttikon tehtävästä opettajana tai tunnemaailman kouluttajana. Kärjistäen Lacan kirjoittaa, että mitä kummallisimpia käsityksiä voidaan opettaa täysin tarkoituksenmukaisina ja hyvinä, ja toisaalta juuri

sellainen henkilö joka on vahvasti identifiointunut tai jolla on luja usko johonkin asiaan, saattaa ottaa ja hypätä Eiffelin tornista alas sen sijaan, että jäisi ihailemaan kauniita maisemia¹⁴.

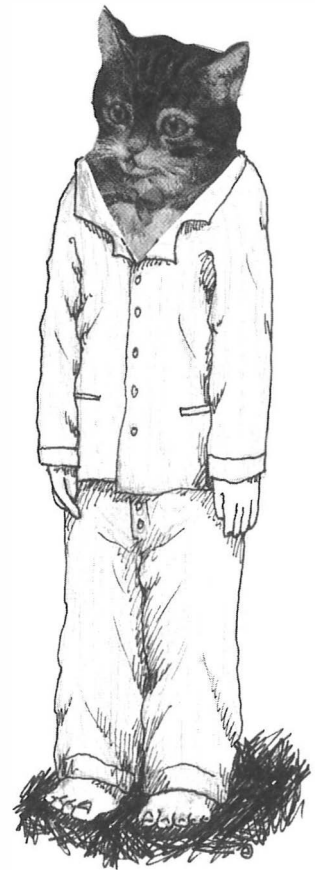
Merkityksiin kiinnittymisen sijaan lacanilaisen psykoanalyysin edetessä analysoitavan aiemmin tärkeänä pitämät asiat saavat toissijaisen arvon, kun analysoitavan vaatteet turhautuvat. Tällä voi olla vielä yksi analyysin kannalta epäsuotuisa seuraus. Analysoitava voi nimittäin rakastua analyytikkoon. Silloin analyytikosta kaikessa tavoittamattomuudessaan tulee analysoitavalle kaikkein tärkein, ja muu menettää merkityksensä analyttikon rinnalla.

Miten väistää yhteen ainoaan kiinnittyvä rakkaus? Tässä yhteydessä halu ja sen suhde tiedostamattomaan astuvat mukaan kuvioihin. Lacan nimittäin ajattelee, että jos vaade ja rakkauden vaatimus perimmäisenä vaateena kiinnittyvät yhteen objektiin, niin halu ei luonteensa mukaisesti kiinnity mihinkään¹⁵. Ainoa "objekti", joka liittyy haluun, on se mikä saa halun aikaan. Niin kuin vaateen tapauksessa, halukin syntyy sosiaalisesta suhteesta. Vaade on kysymys siitä, mitä toinen haluaa. Halun puolestaan saa aikaan kysymys toisen halusta, tai toisesta haluna. Halussa kyse on ensisijaisesti halujen kohtaamisesta

Kysymys toisen halusta ei salli halun kiinnittymistä mihinkään yhteen, erityiseen, tiettyyn. Halun periaate on haluamisen jatkuminen, pysyminen haluavana, tyydyttämättömyyden tilassa. Mikään erityinen asia ei täytä tai järjestä halua. Tämän vuoksi halu on yhteydessä kieleen merkitysijöiden ketjuna. Vaateessa samastutaan joko siihen, mitä toinen vaatii, tai sitten toiseen rakkauden kohteena. Jos haluaminen on samastumista johonkin, niin se on samastumista merkitysijöihin, ja sen vuoksi "kieli, vaikka se ei toki täytä kaikkea, strukturoi koko ihmisten välistä suhdetta"¹⁶.

Niinpä Lacanin psykoanalyysissä ei ole kyse identifikaatiosta, "jossa subjekti omaksuisi toisen tunnuksia"¹⁷. Identifikaatioiden pohjalla on kielen tiedostamaton rakenne, merkitysijöiden ketju, jolle vaatteet ovat alisteisia. Tässä subjektilla ei ole mitään järjestäjän paikkaa, ja silti Lacan puhuu tiedostamattoman subjektista. Ensimmäinen "kiinnittyminen", jossa subjekti kiinnittyy kielen rakenteeseen, on toimimista halun periaatteen mukaan. Tämän Lacan tunnistaa teurastajan vaimon unesta ja Freudin tulkinnasta.

Hysterikon unen halu tiivistää sen, mitä koko kirja selittää tiedostamattomista mekanismeista [...] todistamalla niiden yhteisen rakenteen: halun suhteen kieleen. Tämä tekee Freudin tiedostamattomasta erityislaatuisen ja hajauttaa subjektikäsitteemme.¹⁸

Millainen on tarkemmin ottaen Freudin tulkinta teurastajan vaimon unesta? Miten uni toteuttaa halun? Tulkinnassa Freud tarvitsee muutakin aineistoa kuin unen ilmisällön. Ilmisälltööhän Freud pitää oireena, jossa varsinaiset uniajatukset on torjuttu.

Teurastajan vaimo on mieheensä hyvin rakastunut. Lacan kuvailee teurastajaa sellaisena miehenä, joka takuulla pyrkii tyydyttämään vaimonsa seksuaaliset tarpeet. Vaimo silti "kiusoittelee miestänsä mielikseen". Vaimo kertoo myös kiusoittelevansa miestänsä muutenkin kuin lihallisten nautintojen suhteen. Hän on nimittäin pyytänyt miestänsä olemaan antamatta tälle kaviaaria. Vaimo on himoinnut kaviaaria jo jonkin aikaa. Hän on kuitenkin ilmoittanut miehelleen, ettei tämä saa antaa hänelle kaviaaria, vaikka hän sitä pyytäisikin.

Tavallisesti tällaisten vajavien selitysten takana piilee vaikuttimia, joita kertoja ei tahdo tiedostaa¹⁹.

Freud pysähtyy vaimon kaviaarikertomuksen kohdalla, sillä se kuulostaa epäuskottavalta. Ikään kuin vaimo ei voisi tunnustaa, ettei oikeastaan tiedä miksi on kieltänyt miestänsä antamasta kaviaaria, ja tästä syystä kehittelee hätäisen selityksen. Freud otaksuu, että vaimo näyttää jostain syystä tarvitsevan toiveen toteutumattomuustilaa: "hänellä täytyy aina olla jokin toteutumaton toive". Vaimon ilmoittama kaviaarin halu on pinnallinen ilmaus. Vaimo kyllä himoitsee kaviaaria, mutta ei kerro eikä oikeastaan tietäisikään kertoa, että hän haluaa niin kaviaarinhimonsa kuin lihallisen nautinnonhalunsa jäävän tyydyttymättä.

Unen tulkintaan tämä kertomus ei vielä riitä. Vaimon jatkaessa mieleenjohtumiensa kertomista paljastuu hetken kuluttua, että vaimo potee mustasukkaisuutta ystävätärtään kohtaan. Hänen miehensä nimittäin aina ylistää ystävätärtä. Mies ei silti himoitse tätä, sillä ystävätär on laiha ja mies pitää rehevistä naisista. Mutta unta edeltävänä päivänä vaimo oli vieraillut ystävättären luona ja tämä oli sanonut haluavansa tulla rehevämmäksi. Kaiken lisäksi ystävätär oli pyytänyt kutsua illallisille heidän luokseen.

Tältä pohjalta Freud kehittelee ensimmäisen tulkinnan: mustasukkainen vaimo on ystävättären kommenttien pohjalta saanut päähänsä ajatuksen, että ystävätär yrittää miellyttää miestä ja viedä tämän vaimolta. Ystävätär haluaisi tulla lihavamaksi ja kiinnostavammaksi miehen (joka muuten ylistää tätä) silmissä. Vaimon mustasukkainen toive on, että illalliset jäisivät pitämättä, eikä ystävätär pääsisi miellyttämään miestä. "Sitä", Freud kertoo vaimolle, "uni ilmoittaa teille, ettette voi pitää illallisia.

Siinä täyttyy toiveenne – teidän ei ole pakko auttaa ystävätärtänne pyöristämään muotojaan”²⁰.

alkuruoaksi minulla on vain vähän savulohta

Freud esittää sitten toisen, mielestään syvemmälle yltävän tulkinnan. Toimen tulkinta ottaa huomioon toistaiseksi selittämättä jääneen savulohen. Freud sattuu tuntemaan vaimon ystävättären, ja kuultuaan vaimolta, että savulohi on ystävättären lempiherkkua, hän voi vain arvella, että ystävättär kieltäytyy himoitsemastaan savulohesta samalla tavalla kuin vaimo kieltäytyy kaviaarista²¹. Ystävättärellä näyttäisi siis olevan samanlainen taipumus pitää yllä toiveen toteutumattomuustilaa kuin vaimolla.

Freud päätelee tältä pohjalta, että unessa vaimo on samastunut ystävättäreensä. Unen päähenkilö onkin ystävättär ja vaimo on asettunut unessa ystävättären tilalle. Unessa vaimo kokee ystävättärenään illalliskutsujen järjestämisen epäonnistumisen. Freud ratkaisee samalla vaimon tyydyttymättömän toiveen arvoituksen: vaimon valvetoive (eli halu olla tyydyttämättä kaviaarinhimoa) on oire hysteerisestä identifikaatiosta ystävättäreeseen. Vaimo potee tiedostamattaan mustasukkaisuutta ja ilmentää tämän asettumalla unessa mustasukkaisuuden kohteen, ystävättärensä tilalle. Näin hän yrittää päästä miehensä mieleen ystävättärensä sijaan.

Hysteerinen identifikaatio ei ole Freudin mielestä sama asia kuin jäljittely. Jäljittelijä tiedostaa ne piirteet, joita pyrkii toistamaan. Identifikaatiossa samastumisen kohteen piirteitä ei ajatella, vaan ne koetaan omiksi. Niinpä samastuja tulee menetelleeksi ”aivan kuin” toinenkin, hän on ikään kuin samassa rytmissä toisen kanssa, tai saa tartunnan toisen piirteistä ennen kuin edes ajattelee niitä. Freudin esimerkitapauksessa uni toteuttaa vaimon tiedostamatonta halua päästä ystävättären sijaan miehen mieleen. Vaimo samastuu ystävättäreeseen yhteisen oireen, turhautuneen toiveen turvin. Vaimo ei edes teeskentele toiveen toteutumattomuustilaa, sillä siitä hän ei ole tietoinen. Hän on tuossa tilassa.

[...] tulisi erottaa kaksi ulottuvuutta: halun halu, toisin sanoen halu, joka on halun merkitsemä (hysteerikon tyydyttymättömän halun halu on hänen kaviaarin halunsa merkitsemä: kaviaarin halu on sen merkitsijä), kirjautuu toiseen rekisteriin jossa halu korvaa halun (unessa ystävättären savulohen halu korvaa potilaan kaviaarin halun, mikä konstituoii merkitsijän korvautumisen toisella merkitsijällä).²²

Lacan erottaa Freudin tulkinnasta kaksi tiedostamattomaa operaatiota. Yksi on korvaamisen operaatio, jossa jokin korvaa toisen tai tulee toisen tilalle. Toinen on siirtymisen operaatio, jossa jokin siirtyy jäännöksettä toiseen. Nämä vastaavat kahta kielen rakenteellista lakia, jotka määräävät merkitsijöiden ketjun toimintaa, ja joiden vaikutuksia Lacan kutsuu metaforaksi ja metonymiaksi. Metafora on vaikutus siitä, että yksi merkitsijä tulee toisen tilalle. Metonymia on puolestaan vaikutus merkitsijän siirtymisestä toiseen.

Uni on Freudin tulkinnan mukaan oire vaimon samastumisesta ystävättäreen. Samalla siinä ystävättären halu tulee vaimon halun tilalle. Lacan ajattelee, että Freud tunnistaa unesta haluavan subjektin siten, että uni on metafora tai vaikutus tiedostamattomasta halun operaatiosta. Jos Freudin sanoin uni toiveen toteutumana on oire tiedostamattomasta samastumisesta, niin Lacanin sanoin uni on halun "metafora", sillä se on tiedostamattoman korvaamisen jälkivaikutus.

Siirtymän operaation Lacan löytää Freudin tulkinnasta siinä, kun Freud tunnistaa vaimon ilmaisemassa halussa syödä kaviaaria halun pitää tämä toive toteutumattomana. Freud tulkitsee, että kaviaarin halu merkitsee tyydyttymättömän halun halua. Mutta tämä jälkimmäinen ei ole merkitykseltään jokin toinen. Himoitessaan kaviaaria vaimo haluaa pitää halunsa vailla tyydytystä. *Halu*, jonka mieli on olla tyydyttymättömän halun halua, siirtyy siinä jäännöksettä kaviaariin, niin että kaviaarin halu ei tarkoita vaan on sitä. Tämän siirtymän jälkivaikutuksena on vaimon kaviaarin halu, jota tämä ei kykene vakuuttavasti selittämään.

Lacan esittää tässä yhteydessä, että siirtymisen rakenne kuuluu varsinaisesti halun luonteeseen. Halulla ei nimittäin ole mitään erityistä merkitystä. Halu on kaikissa ihmisen toimintaa jäsentävissä vaatimuksissa, tai se läpäisee ne. Halu, jota ei jäsennä muu

kuin eräänlainen puute²³, siirtyy täysin siihen, joka sitä merkitsee. Tyydyttymättömän halun "merkitys" siirtyy kokonaan kaviaarin haluun. Halun siirtymän jälkivaikutuksena kaviaarin halu on tyydyttymättömän halun "metonymia"²⁴.

Jos Freudille uni toteuttaa halun, halu ei ole muualla kuin tiedostamattomissa operaatioissa, korvaamisissa ja siirtymissä, jotka toimivat samalla tavalla kuin merkitsijät kielijärjestelmässä. Ja kuitenkin kyse ei ole pelkästä kielijärjestelmästä, vaan haluvasta subjektista siinä.

...

Mikä saa aikaan teurastajan vaimon halun, joka on tiedostamaton halu pitää halu tyydyttymättömänä ja joka tuottaa unen, jossa vaimo asettuu ystävättären tilalle?

Freudin ensimmäisessä tulkinnassa vaimon piilevä mustasukkaisuus tulee miehelle esitetystä rakkauden vaatimuksesta. Mies on vaimolle hyvin tärkeä, hän tekee vaimon elämän merkitykselliseksi. Ystävätär uhkaa viedä miehen, ja samalla yksi vaimon elämän tärkeimmistä tukipilareista uhka romahtaa.

Toisessa tulkinnassa vaimon halun saa myös aikaan mustasukkaisuus. Mutta tätä mustasukkaisuutta vaimo ei itse tiedosta. Lacan muotoilee mustasukkaisuuden vaimon kysymykseksi hänen miehensä halusta: "kuinka miehen rakastamaksi voi tulla sellainen nainen, joka ei voi miestä tyydyttää?"²⁵ Vaimon kysymys ei ole miehelle osoitettu vaade. Se ei koske miestä rakkauden kohteena, vaan se koskee miehen halun luonnetta. Millaista miehen halu on, kun se kohdistuu sellaiseen joka ei tyydytä häntä? Vaimo ei ajattele kysymystä, vaan hän Lacanin mukaan on tuo kysymys²⁶. Tämä kysymys, joka vaimo haluavana subjektina on, siirtyy vaimon kaviaarin himoon ja korvautuu unessa ystävättären savulohen halulla. ■

1. Lacan 1958/1960, 19–20.
2. Freud 2001, 109.
3. Oikeastaan Freudin kahden tulkinnan kautta voidaan kuvata painopisteen muutosta Lacanin psykoanalyysin ajattelussa. 50-luvun alusta aina vuosikymmenen puolenvälin tienoille Lacan kehitteli ajatusta, jonka mukaan minä (tai ego) on ensinnäkin luonteeltaan imaginaarinen, ja toisekseen se on objekti (Fink 1997, 85–86). Tätä objektiä hän merkitsi pienellä a-kirjaimella, joka oli lyhenne sanasta *autre* (toinen). Egon (eli sen mitä pidetään omana minänä) ja subjektin suhde on Lacanin mukaan epäjatkuva. Se mitä minä ajattelen olevani tai mitä voin kertoa itsestäni ei kerro siitä mitä subjekti on. Subjekti on vieraantunut kielelliseen järjestykseen, jossa minä voi olla vain ja ainoastaan objekti, "kuka tahansa" tai "eräs" minä. Mutta kielen piirissä minä ja toinen minä ovat samalla tasolla. Tämä synnyttää vertailun mahdollisuuden. Muun muassa mustasukkaisuus edellyttää vertailua. Mustasukkaisuus syntyy kun joku kolmas särkee kahdenvälisen suhteen tulemalla toiselle suhteen osapuolista tärkeämmäksi. Mustasukkainen kokee tai ajattelee, että toinen on tärkeämpi tai parempi kolmannelle kuin hän. Samalla tavalla Freudin ensimmäinen tulkinta teurastajan vaimon unesta nojautuu vertailusuhteeseen. Vaimo on mustasukkainen ystävättärelleen, joka uhkaa saada etusijan hänen miehensä mielessä.
Bruce Finkin mukaan Lacanin psykoanalyysin painopisteenä oli 50-luvun puoliväliin asti irrottaa analysoitava sidoksistaan imaginaarisiin suhteisiin ja paljastaa perustavampi vieraantumissuhde (Fink 1997, 87). Psykoanalyttikko ei pyri tarjoamaan analysoitavalle tietoa tämän ongelmista tai korjaamaan tämän näkemyksiä. Pikemminkin analyttikon rooliin kuuluu pitää suhde analysoitavan puheen sisältöihin avoimena ja ratkaisemattomana. Kun analysoitavan vaatimukset turhautuvat suhteessa analyttikkoon, hän vieraantuu ja samalla vapautuu niistä.
Myöhemmin Lacan täydentää ajatustaan psykoanalyttikon roolista. Analyttikon asema vaatimusten turhauttajana on sellaisenaan riittämätön ja ongelmallinen (Fink 1997, 90). Analyttikon on otettava rooli, joka ruokkii analysoitavan halua eikä ainoastaan vaatimuksia. Lacan työstääkin yhä enemmän teoriaa halusta. Objekti a saa Lacanilla uuden paikan. Se ei tarkoita enää egoa ja egojen suhteita joihin subjekti on vieraantunut, vaan liittyy haluun joka tarjoaa Lacanilaisen "ratkaisun" vieraantumiseen.
Kirjoituksessa, jossa Lacan käsittelee teurastajan vaimon unta, termi objekti a ei vielä esiinny uudessa merkityksessään. Freudin toisessa, hysteeriseen samastumiseen pohjautuvassa unen tulkinnassa Lacan kuitenkin tunnistaa sellaisia halun piirteitä, jotka toistuvat myöhemmin hänen halun teoriassaan. Ensinnäkin hysteerikon halu on tyydyttymättömän halun haluamista. Toiseksi halun syy on tässä toisen halu: teurastajan vaimon hysteerisen samastumisen halu pohjautuu tiedostamattomaan kysymykseen hänen miehensä halusta.
4. Freud 2001, 243.
5. Lacan 1958/1960, 21 (Lacanin käännökset H. Y.-T.).
6. Lacan 1973, 28.
7. Fink (1995) 1997, 14.
8. Lacan 1958/1960, 20.
9. Lacan laati kyseisen kirjoituksen, otsikoltaan "La direction de la cure", ranskalaisen psykoanalyysijärjestön SFP:n (*Société Française de la Psychanalyse*) kongressiin Royaumontissa, vuonna 1958.
10. Fink (1995) 1997, 88–89.
11. Lacan 1958/1960, 18.
12. Lacan 1958/1960, 18.
13. Lacan 1958/1960, 19.
14. Lacan 1958/1960, 22.
15. Nojaudun tässä Bruce Finkin tulkintaan. Fink 1997 (1995), 90.
16. Lacan 1958/1960, 19.
17. Lacan 1958/1960, 24.
18. Lacan 1958/1960, 20.
19. Freud 2001, 128.
20. Freud 2001, 129.
21. Freud 2001, 129.
22. Lacan 1958/1960, 20.
23. Lacan käyttää ilmaisuja *le manque à être*, joka voisi olla suomeksi esimerkiksi "olemisen puute", tai "puute oltavaksi". Lacan 1958/1960, 21.
24. Lacan 1958/1960, 21.
25. Lacan 1958/1960, 23.
26. Lacan 1958/1960, 23.

Kirjallisuus

- FINK, BRUCE, 1997 (1995): *The Lacanian Subject. Between Language and Jouissance*, New Jersey, Princeton University Press.
- FREUD, SIGMUND, 2001 (1900): *Unien tulkinta*, Helsinki, Gummerus.
- LACAN, JACQUES, 1958/1960: "La direction de la cure et les principes de son pouvoir", esitys Royaumontin kansainvälisessä kollokviossa (10–13 heinäkuuta 1958) ja uudelleen kirjoitettu pääasiäisenä 1960 julkaistavaksi lehdessä *La psychanalyse*, 1961, n° 6, « Perspectives structurales », pp. 149–206, "http://www.ecole-lacanienne.net/documents/1958-07-10.doc" www.ecole-lacanienne.net/documents/1958-07-10.doc, haettu 20.2.2008.
- LACAN, JACQUES, 2002 (1973) : *Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Paris, Seuil.

Goottilainen fiktio ja tiedostamaton

FERDINAND GAROFF

*"That is not dead which
can eternal lie.*

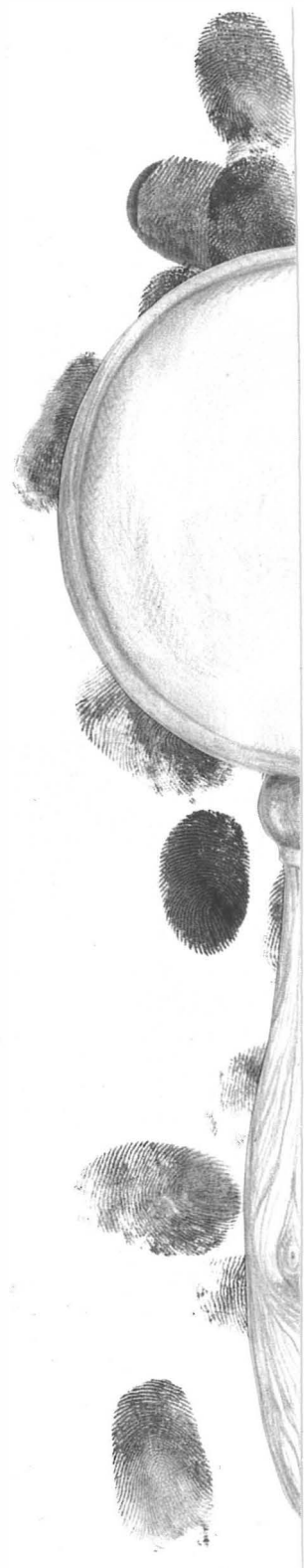
*And with strange aeons
even death may die."*

H. P. LOVECRAFT, *The Nameless City* ja
The Call of Cthulhu

Howard Phillips Lovecraft (1890–1937) oli yhdysvaltalainen kirjailija ja runoilija, joka kirjoitti lähinnä fantasiaa ja kauhutarinoita. Suurin osa hänen tuotannostaan julkaistiin pulp-lehdissä. Lovecraftin *The Call of Cthulhu* on hyvä esimerkki goottilaisesta kauhutarinasta. Sitaatti yllä on novellen hullulta arabilta Abdul Alhazredilta, tämän kirjoittamasta teoksesta *Necronomicon*. Molemmat ovat tietenkin Lovecraftin mielikuvituksen tuotetta. Hän keksi kuitenkin Alhazredin teokselle syntyhistorian ja teoksesta on myöhemmin painettu useita toisistaan hyvin poikkeavia tekais-tuja versioita.

Sitaatissa kiteytyy myös goottilaisesta tulkinnasta tiedostamattomasta. Paul Verhaeghe esittelee tällaisen tulkinnan tiedostamattomasta esseessään *The Lacanian Subject*. Goottilainen tulkinta tiedostamattomasta on hänen mukaan romanttinen käsitys, jossa tiedostamaton on kuin psyykeen kellari, jonne on haudattu kaikki ikiaikaiset kauhut ja halut, jotka väistämättä jonain päivänä heräävät taas henkiin. Verhaeghe toteaa kuitenkin heti, että lacanilaisesta näkökulmasta "goottilainen" tulkinta tiedostamattomasta on täysin väärä.

Tietääkseni kukaan ei julista edustavansa tällaista käsitystä tiedostamattomasta. Mutta tutkimalla "goottilaista tiedostamatonta" saatamme kuitenkin oppia jotakin tiedostamattomasta ja psykoanalyysistä ja näiden suhteesta tietoon ja totuuteen.

Goottilainen analyysi

Analyyttisiksi luettuja henkisiä ominaisuuksia on hankala analysoida sinälleen. Ymmärrämme vain niiden vaikutuksia. Tiedämme muun muassa, että ne tuottavat mitä syvintä tyydytystä sille, jolla on niitä yllin kyllin. Samoin kuin väkivahva mies riemuitsee fyysisestä kyvystään ja nauttii lihasvoimaa vaativista ruumiinharjoituksista, analyysoija iloitsee tehtävistä, jotka saa selvittää henkisin kyvyin. ... Ratkaisuihin, joihin hän päätyy ajattelutapansa sielun ja sisimmän avulla, on todellisuudessa selvä intuition tuntu. ... Analyttisyyttä ei pidä sekoittaa tavalliseen älykkyyteen, sillä siinä missä analyysoija on väistämättä älykäs, älykäs ihminen on usein harvinaisen kykenemätön analyysiin. ... Huomaamme, että älykkäät ovat aina kekseliäitä ja todella mielikuvitukseksikaat väistämättä analyttisiä.

Nyt alkava kertomus näyttäytyy lukijalle ikään kuin juuri esitettyjen väitteiden kommentaarina.

EDGAR ALLAN POE, *Rue Morguen murhat*

Edgar Allan Poe (1809–1849) on goottilaisen fiktion suurimpia kirjailijoita. *Rue Morguen murhat*, josta yllä siteerattu on lähtöisin, on ensimmäinen salapoliisi C. Auguste Dupinistä käsittelevästä kolmesta novellista. Ne ovat nykyään laajan salapoliisikirjallisuuden varhaisimpia teoksia. *Rue Morguen murhat* alkaa siis muutaman sivun tutkielmalla analyysistä, analyttisestä metodista ja kyvystä, mielikuvituksesta ja neroudesta. Ikään kuin kuvittaakseen tätä tutkielmaa seuraa sitten maailman ehkä ensimmäinen salapoliisitarina.

Myöhemmin Jacques Lacan tulkitsee vastaavalla tavalla *Varastettua kirjettä*, kolmatta novellia salapoliisi Dupinistä. Lacan käsittelee tätä novellia muun muassa seminaarissa, joka löytyy hänen *Écrits*-kokoelmateoksensa alusta. Kuten Poe aiemmin haki fiktiosta ikään kuin tukea väitteilleen analyttisestä kyvystä, Lacan hakee tässä seminaarissa fiktiosta tukea ajatuksilleen tiedostamattomasta ja psykoanalyttisesta työskentelystä. *Varastettu kirje* toimii siis tavallaan samaan aikaan kuvituksena ja todistusaineistona Lacanin väitteille. Väitän, että Lacanin Poe-luenta voidaan nähdä ikään kuin tiedostamattoman ”goottilaisen” tulkinnan kritiikkinä.

Lacanin Poe-luennasta on kirjoitettu paljon, eikä tässä ole mahdollista kattavasti käsitellä tätä. Yhteenvedon voidaan todeta, että Lacanin mukaan novellin henkilöiden toiminta ja asema novellissa määräytyy sen mukaan, miten he sijoittuvat suhteessa varastettuun kirjeeseen ja toisiinsa. Lacan kuvaa eri kohtauksissa toistuvia ”kolmiodraamoja”, joissa kirjeen haltija menettää kirjeen henkilölle, joka kykenee näkemään

tilannetta edeltävän dyadisen suhteen ja hyödyntää syntynyttä tilannetta. Kaikilta henkilöiltä huomautta jättää, Lacanin mukaan, että asetelmat toistuvat. Kuningas ei huomaa varkautta siitä huolimatta että on samassa huoneessa, eikä poliisi kykene löytämään kirjettä ministerin huoneistosta erittäin huolellisista etsinnöistään huolimatta. Ministeri, joka varasti kirjeen, joutuu samaan ansaan kuin kuningatar, jolta kirje varastettiin. Dupin pystyy tunnistaman ministerin huijauksen ja varastaa kirjeen takaisin. Novellin lopussa mestarillinen salapoliisi Dupin päätyy kuitenkin virittämäänsä ansaan, jättämällä tunnistettavan allekirjoituksensa ilkkuvaan valekirjeeseen, jolla hän korvaa varastetun kirjeen ministerin tietämättä ministerin läsnä ollessa. Dupin ilmiantaa itsensä, ja vaikka tästä ei seuraa Dupinille mitään pahaa, koska novelli loppuu, hän ajautuu mukaan peliin jossa väistämättä tullaan omalle asemalleen sokeaksi.

Novellin toistuvat asetelmat ovat Lacanin mukaan tiedostamattoman vaikutuksen seurauksia. Seminaari *Varastetusta kirjeestä* pidettiin 1955, siinä vaiheessa Lacan pyrki osoittamaan tiedostamattomien prosessien rakenteellisen yhtäläisyyteen kielen operaatioiden kanssa. Asetelmien toistumisen samanlaisina Lacan tulkitsee tulokseksi metonymisistä prosessista tiedostamattomassa, metonymiaa hän vertaa Freudin kuvaamaan siirtymään. Myös jokapäiväinen elämämme sekä kulttuurimme koodit ja yhteiskuntarakenteet ovat pitkälti tällaisten prosessien ohjaamia. Lacan tukeutuu väitteissään strukturalismin ja Claude Lévi-Straussin antropologian löydöksiin.

Tällainen rakenteellinen kuvaus tiedostamattoman toiminnasta on kaukana "goottilaisesta" tulkinnasta tiedostamattomasta. "Goottilainen" käsitys tiedostamattomasta määritteli tiedostamattomalle aivan erilaisen, lähinnä yhteiskuntarauhaa järkyttävän, roolin. Poen johdanto "Rue Morguen murhiin" voisi nähdä edustavan juuri tällaista romanttista käsitystä mieli-

kuvituksesta ja neroudesta ja näin ollen tiedostamattomasta.

Poen mukaan analyttinen kyky on pitkälle viedyn mielikuvituksen tulos ja todellisilla neroilla on aina hyvä mielikuviutus. Analyttinen kyky ei kuitenkaan itsessään ole analysoitavissa vaan näyttäytyy vain vaikutuksissaan, ikään kuin tiedostamaton. Analyttinen metodi muistuttaakin, Poen mukaan, lähinnä intuitiota. Tai kuten Poe antaa ymmärtää *Varastetun kirjeen* alun lainauksessa: "*Nil sapientiae odiosius acumine nimio*", mikään ei ole halveksuttavampaa viisaudelle kuin liiallinen viekkaus. Siihen poliisipäällikkö syyllistyy toistuvasti Dupinin mukaan, ja tämän virheen johdosta Dupin pystyykin päihittämään poliisin, tai kuten hän itse sen ilmaisee asian, "olen kukistanut hänet [poliisipäällikön] hänen omassa linnoituksessaan".

Mestarillinen salapoliisi ja analyttikko Dupin nauttivat erinomaisen analyttisen kykynsä käytöstä, mutta joutuvat Lacanin mukaan kykyjensä viettelemäksi. Dupin ei kykene näkemään miten itse sijoittuu tiedostamattaan erilaisiin kilpailuasetelmiin, vaikka kykeneekin käyttämään erinomaista analyttistä intuitiotaan hyväkseen varkautta selvittäessään. Lacan antaa ymmärtää monen aikalaisensa psykoanalyttikon toimivan vastaavalla tavalla, tulevan tiedostamattaan huijatuksi.

Kiinnostavaa onkin että Lacan valitsee kuvataksaan tiedostamattoman vaikutuksia juuri salapolitisarinan, vaikka Poe on tunnetumpi kauhutarinoistaan. *Rue Morguen murhat* onkin hyvä esimerkki siitä miten Dupin analyttisen kykynsä avulla muuttaa yliluonnollisilta vaikuttavat murhat luonnolliseksi tapahtumaketjuksi, jonka päätepisteessä kohtaamme luonnonkappaleen. Eikä kyseessä edes ole murha vaan lähinnä tapaturma. Tässä siirrytään siis yliluonnollisesta kauhusta luonnollisen kauhuun, ikään kuin analyttisen sillan yli.

Luonnollinen ja yliluonnollinen kauhu

Lovecraft tarkasteli erottelua luonnollisen ja yliluonnollisen kauhukirjallisuuden välillä tutkielmassaan *Supernatural Horror in Literature* vuonna 1927. Lovecraft selittää luonnollisen tai fyysisen kauhutarinan perustuvan arkisiin pelkoihin ja uhkakuviiin, kun yliluonnollinen tai "kosminen" kauhutarina pyrkii luomaan selittämättömän ulkoisen uhan ilmapiiriin, jossa myös maailmamme lainalaisuudet uhkaavat murentua.

Lovecraftin mukaan yliluonnollisia kauhutarinoita tulee arvioida niiden tunnelman ja sen vaikutuksen mukaan, jonka tarina saa aikaan lukijassaan, eikä juonen tai kirjailijan tarkoitusperien mukaan. Yliluonnollinen kauhutarina on parhaimmillaan, kun se saa aikaan vahvan kauhun tunteen ja kokemuksen, että on yhteydessä vieraisiin voimiin ja vaikutuksiin lukijassa. Monet yliluonnollisten kauhutarinoiden parhaimmista oivalluksista ovat tulleet kirjailijalle tiedostamattomasti.

Lovecraft omistaa Poelle oman luvun, koska katsoo tämän luoneen modernin kauhutarinan lopullisessa muodossaan. Hän sivuuttaa vuorostaan Poen salapoliisitarinat lyhyesti logiikkaa ja rationaalisuutta käsittelevinä. Lovecraftia kiinnostavat eniten ne tarinat, jotka sisältävät yliluonnollisen kauhun elementtejä. Lovecraft liittää Poen nerokkuuden tämän vahvaan morbidiin taipumukseen, joka tuli ilmi paitsi tämän taiteellisessa työssä myös herkkyytenä, masennuksena ja yksinäisyytenä elämässä. Tässä Poe muistuttaa kauhutarinoidensa henkilöitä.

Viittaamalla Poen morbidiin nerokkuuteen ja liittämällä sen hänen elämänkertaansa, Lovecraft lähestyy vanhakantaisempaa psykoanalyttista taiteen tulkinnan perinnettä. Tässä perinteessä Poen tarinat luetaan hänen elämänkerrastaan lähtien, lähinnä oireellisina, joskin ajoittain nerokkaina. Oireellisuudesta ollaan yhtä mieltä, mutta Poen nerokkuudesta ja taiteellisista ansioista ollaan eri mieltä. Kyse onkin siitä, ovatko Poen tuotokset pelkistettävissä oireellisiksi.

Myös lukijaltaan kauhukirjallisuus edellyttää mielikuvitusta ja kykyä etäännyä jokapäiväisestä elämästään, Lovecraftin mukaan. Jos lukija kykenee eläytymään, nerokkaan kauhutarinan synnyttämää tuntemattoman kauhun tunnetta ei voida pyyhkiä pois vaikka kuinka rationalisoitaisiin tai käytäisiin freudilaisessa analyysissä. Lovecraft väittää siis tuntemattoman kauhun olevan rationaalisuuden ja psykoanalyysin tavoittamattomissa.

Goottilainen tiedostamaton

The most merciful thing in the world, I think, is the inability of the human mind to correlate all its contents. We live on a placid island of ignorance in the midst of black seas of infinity, and it was not meant that we should voyage far. The sciences, each straining in its own direction, have hitherto harmed us little; but some day the piecing together of dissociated knowledge will open up such terrifying vistas of reality, and of our frightful position therein, that we shall either go mad from the revelation or flee from the light into the peace and safety of a new dark age.

H. P. LOVECRAFT, *The Call of Cthulhu*

Näillä sanoilla Lovecraft aloittaa *The Call of Cthulhun*, luultavasti tunnetuimman novellinsa. Novelli julkaistiin ensimmäisen kerran *Weird Tales* -lehdessä helmikuussa 1928 ja se edustaa Lovecraftin pyrkimystä lähestyä yliluonnollista kauhua. Novelli on kirjoitettu retrospektiivisestä näkökulmasta ja se sisältää useita sisäkkäisiä kertomuksia. Sitaatti poikkeaa mielenkiintoisella tavalla *Rue Morguen murhien* johdannon analyttisestä optimismista. Novelli on kirjoitettu tutkivaan tyyliin ja siinä kolme erillistä tarinaa asetuu sisäkkäin. Novellin päähenkilö löytää kuolleen isosetänsä jäämistöjä, joihin sisältyy muistiinpanoja, lehtileikkeitä ja pelottava patsas. Eri tiedonlähteistä päähenkilö saa vaikutelman että hänen isosetänsä oli jonkin suuren jäljillä, kun hän kuoli yllättäen. Päähenkilö päättää lähteä selvittämään, mikä johti sukulaisen kuolemaan. Etsinnät huipentuvat yliluonnollisen kauhun manifestoituman kohtaamiseen, mutta ihmeen kaupalla päähenkilö pelastautuu. Hän päättää siksi kertoa tarinansa varoittaakseen muita lähtemästä hänen tavoin harharetkille.

Lovecraftin tarinoissa tyypillinen teema on kielletyn tiedon houkutus ja sen lopulta tuhoava vaikutus. Tiedon etsiminen muuttuu usein pakonomaiseksi ja johdattaa lopulta kauhistuttavan totuuden paljastumiseen. Tämä totuus on sanoin kuvaamaton ja tarinan huipentuessa kerronta muuttuu usein fragmentaariseksi.

Usein tarinoiden henkilöt näkevät tuhon lähestyvän mutta ovat kykenemättömiä väistämään sitä. Joskus reitti saattaa olla aiempien sukupolvien viitoittama ja valinnoille ei näissä tapauksissa jää lainkaan tilaa. Lovecraft käyttää myös usein sisäkkäisiä kertomuksia, joiden henkilöt vuoron perään kohtaavat yliluonnollisen kauhun.

Traumaattinen kauhu kuuluu myös ajankuvaan, ensimmäinen maailmansota jätti jälkeensä suuren määrän sodassa traumatisoituneita. Myös psykoanalyttisiä keinoja yritettiin käyttää sotatraumojen hoidossa. Teorian tasolla sotatraumat ja niihin usein liittyvät toistuvat painajaiset, takautumat ja muut voimakkaat oireet olivat kuitenkin Freudille ongelmallisia. Sotatraumat ja niiden oireet eivät olleet selitettävissä mielihyväteorian puitteissa tai sekundaarihyödyn kautta, koska sotatraumaan liittyi traumaattisen kokemuksen ja tuntemusten toistuminen sellaisenaan ilman muutosta. Näin ollen Freud tulkitsee sotatraumat toistopakon seurauksena ja torjutun paluuna. Tällainen pakonomaisuus sopii Verhaeghen mukaan hyvin vuosisadan alun tieteen deterministisiin käsityksiin. Determinismi on myös tiedostamattoman ”goottilaisen” tulkinnan ehkä leimallisin ominaisuus. Tällaisesta näkökulmasta voisi yksinkertaistaen väittää, että trauma on tiedostamattoman totuus, ja asenteesta riippuen trauma on joko ihmisen väistämätön kohtalo tai solmu, joka on analyttisen lähestymistavan kautta purettavissa. Tässä *The Call of Cthulhun* kertoja ja Dupin-tarinoiden kertoja ovat eri puolilla, mutta molemmat vaikuttavat hyväksyvän goottilaisromanttisen käsityksen tiedostamattomasta.

Freud esittelee näitä ajatuksia tekstissään *Mielihyväteorian tuolla puolen*. Leimallista hänen esitykselleen on kuitenkin toistuva empiminen ja varovaiset hypoteesit. Tämä onkin yksi Lacanin lähtökohdista häneen paluussaan Freudiin. Kiinnittämällä huomiota kirjeen/kirjaimen vaikutuksen toistuviin asettelmiin *Varastetussa kirjeessä*, hän pyrkii näyttämään, että kirjeen sisältö ja näin ollen novellin lopullinen

merkitys ei ole lyötävissä lukkoon, kuten kaikkien puhunnosten ja kielen merkitykset yleensä. Samalla subjekti on jo aina kielen merkitsemä ja näin ollen subjektikaan ei pysty määrittelemään itseään. Jotain jää aina sanomatta ja määrittelemättömäksi, ja virheet sekä lipsahdukset antavat ymmärtää jonkin vaikuttavan taustalla. Tiedostamaton ei ole täysin pelkistettävissä symbolisen kentän determinismiin ja näyttäytyy ikään kuin hetkellisenä kuiluna merkitsijöiden ketjussa samassa hetkessä kuitenkin vetäytyen.

Väittäisin kuitenkin, että sekä Poen salapoliisitarinat että Lovecraftin yliluonnolliset kauhutarinat pysyvät sanomaan jotakin tiedostamattoman eri puolista. Salapoliisitarina toistuvine asetelmineen kertoo meille symbolisen järjestelmän jatkuvasta pelistä, jossa tiedostamaton näyttäytyy sekä toistoissa, että järjestelmän virheissä. Tarinoista voi lukea tiedostamattoman vaikutuksista myös erinomaisen analyyttisen kyvyn omaavaan Dupiniin. Kauhutarinoiden vääjäämättömyys ja toisteisuus kertoo meille tiedostamattoman toisesta, pimeämmästä puolesta ja tavoittaa parhaimmillaan yliluonnollisen kauhun kautta tiedostamattoman kielen ja merkitysjärjestelmien tuonpuoleisen vaikutuksen. Ehkä juuri tätä Lovecraft tarkoittaa, kun hän viittaa tarinoiden tunnelmaan ja lukijan kokemukseen, että on yhteydessä vieraisiin voimiin.

Lacan kuvaa tätä tiedostamattoman toista puolta reaalisen käsitteen kautta. Freud puolestaan kuvaa sitä muun muassa käsiteillä kantatorjunta, enennäpä tai

olemuksemme ydin (*Kern unseres Wesens*). Reaalinen on siis merkitsijöiden tuolla puolen ja vaikuttaa viettien kautta. Lacan luettelee useita reaalisen manifestoitumismuotoja, Toisen Toinen, seksuaalinen suhde, Nainen ja yliviivattu Toinen. Paradoksaalisesti tämä toinen puoli tiedostamattomasta mahdollistaa kaikesa pakonomaisuudessaan pakoreitin symbolisen järjestyksen determinismistä. Se antaa subjektille mahdollisuuden uudelleen määrittää asemansa suhteessa symboliseen järjestelmään ja Toiseen. Freud käyttää tästä valinnasta käsitettä neuroosivalinta ja Lacan vuorostaan subjektin positio.

Verhaghe kehottaakin ottamaan tiedostamattoman radikaalin toiseuden vakavasti. Tiedostamaton on preontologisen, ei vielä muotoutuneen aluetta ja tämä mahdollistaa subjektin valinnat vastoin Freudilaista determinismia, jota siis "goottilainen" tulkinta tiedostamattomasta lopulta edustaa. ■

Kirjallisuus

- FREUD, SIGMUND, 1995: *Bortom lustprincipen*, Natur och Kultur, Stockholm.
 LOVECRAFT, HOWARD PHILLIP, *Supernatural Horror in Literature*, <http://www.yankeeclassic.com/miskatonic/library/stacks/literature/lovecraft/essays/supernat/supern00.htm>, Copyright © 1998, 2003 Miskatonic University Press / yankeeclassic.com, haettu 7. 2. 2008.
 LOVECRAFT, HOWARD PHILLIP, *The Call of Cthulhu*, http://en.wikisource.org/wiki/The_Call_of_Cthulhu, haettu 7. 2. 2008.
 POE, EDGAR ALLAN, 2006: *Edgar Allan Poen – kootut kertomukset*, suom. Jaana Kapari, Kustannusosakeyhtiö Teos, Jyväskylä.
 VERHAEGHE, PAUL, 1998: *Key concepts of Lacanian Psychoanalysis*, toim. Dany Nobus, Other Press, New York.

Mestarit toisella areenalla

JUSSI TIIHONEN

Erään tunnetun tarinan mukaan Mooses kohtasi erämaassa palavan pensaan. Tämä pelottava pensas ilmoitti olevansa Jumala ja antoi Moosekselle askareeksi valitun kansan vapauttamisen Egyptin ikeestä. Sitten Jumala ilmestyi Moosekselle Siinaivuorella tumman ja tulisen pilven hahmossa ja ojensi hänelle lain.

Tämä on fantasiaa, mutta sellaista fantasiaa, josta nykyaikainen, ateistinen ja valveutunut ihminen ei ole päässyt eroon. Uskonnon kysymys on jokaisen neurootikon kysymys. Jacques Lacanin mukaan ateismin totuus ei ole Jumalan kuolemassa, se on eilisen uutisia. Ateismin todellinen ongelma on siinä, että Jumala on tiedostamaton.

Freudin myytti teoksessa *Toteemi ja tabu* ei jää kuvauksellisuutensa puolesta jälkeen Isosta Kirjasta. Freudin muotoiluissa oletetaan epähistoriallinen lauma, jossa sen tyrannimainen johtaja, alkuisä, pitää koko muuta laumaa kurissa ja nuhteessa. Tämä koskee erityisesti suhdetta naaraisiin, joihin alkuisällä on yksinoikeus. Lauman pojat kokevat tästä ymmärrettävää turhautumista ja liittoutuvat yhteen tappaakseen (ja syödäkseen) alkuisän ja päästäkseen täten naisosingoille.

Teon jälkeen lauman miehiä alkaa kuitenkin vaivata katumus ja syyllisyydentunne: kaikista isä-poika-suhteista tutun ihailun ja vihan ambivalenssin rakastava puoli puskee esiin. Niinpä pojat pystyttävät toteemin isän korvikkeeksi. Freud näkee ensimmäisen uskonnollisen ajatuksen syntyvän hellässä ja suojelevassa suhteessa toteemiin. Syyllisyydentuntoisena pojat luopuvat nyt vapaiksi käyneistä naisista, varsinkin kun käy ilmeiseksi, että kukaan ei ole tarpeeksi vahva noustakseen isän paikalle diktaattoriksi.

Vasta näin syntyy mestari. Lacanin varhaisemmissa muotoiluissa tämä tarkoittaa isän paluuta omana nimenään, joka on ensimmäinen, perustava laki: incestikielto. Myöhemmin Lacan luopuu ajattelussaan oidipuskompleksin pitämisestä valta-asemassa ja kutsuu tätä rakennetta mestarin diskurssiksi.

Tämä diskurssi on ajateltava laajasti. Kun subjekti kastetaan symboliseen maailmaan, hän identifioituu näiden tai noiden signifioijien kanssa, jotka ovat yleensä merkityksestä melko tyhjiä: nimi, sotu ja seurakunta. Kyseessä on tiedostamaton rakenne. Se eroaa peruuttamattomasti imaginaarisesta identifikaatiosta, jossa ego peilailee miellyttävää kuvaa ja samastuu siihen. Symbolisessa identifikaatiossa samastutaan sellaiseen paikkaan, josta katsoen tuo kuva näyttää miellyttävältä.

Tästä alkavat ateistin ongelmat – sillä vaikka symbolinen maailma, jota voimme hivenen epätarkasti kutsua tässä isoksi Toiseksi, on Lacanin kuuluisan muotoilun mukaan "signifioijien aarreaitta", ei tästä automaattisesti seuraa, että kulttuurisen eklektikon tai viiden pennin ateistin pöytä olisi

katettu rajoittamattomaan seikkailuun. Iso Toinen on taattua tavaraa. Juuri mestarin funktio on se, joka järjestää maailman edes alustavaan kuosiinsa ja näin takaa ison Toisen totuuden. Tässä tehtävässään Toinen on aina jotain muuta kuin yksikään intersubjektiivisuuden, kulttuurirelativismiin tai arvokeskustelun partnereista. Ja vaikka nykyajan mestari lymyäisikin jossain Freudin toisen näyttämön kulisseissa – mitä se ei usein edes tee – ei tämä ole kuin uusi muotoilu Jumalan tiedostamattomuudesta.

Tämä pätee sellaiseen (uskonnollisesti) ateistiin, (eettisesti) nihilistiin ja (poliittisesti) kyynikkoon, joka prometheusleiriläisen naiiviudesta ja innosta on sittemmin menettänyt ainoastaan jälkimmäisen. Samassa veneessä ovat epämääräistä syyllisyyttä tuntevat nojatuolituristit, joiden mielestä ei ole mitään syytä pitää aromaterapiaa tai feng shuita lääketiedettä vähemmän merkittävänä terveydenhuollon muotona. Kumpainenkaan ei pääse rimpuilemaan irti mestarin vaikutuksesta, joka asettaa niin nihilismin kuin relativisminkin aina jotakin merkityksellistä kenttää vasten. Jos tällainen subjekti osoittaa jotakin, niin se on lähinnä vastaus pascalilaiselle automatismille, jonka mukaan usko tulee sen ulkoisten tunnusmerkkien jäljittelyn myötä: käyttäytykää kuten kunnon postmoderni subjekti, vaihtakaa sosiaalisia roolejanne kuin paitaa, tuhahdelkaa kuin ateisti – *ette siltikään* parane Toisesta.

Tässä välissä on selvennettävä paria seikkaa, jotta ei syntyisi sellaista mielikuvaa, että tässä oltaisiin jonkinlaisen psykoanalyttisen jumaltodistuksen kynnyksellä. Ensinnäkään kyse ei ole siitä, että olisimme kaikki väijäämättä Jumalan kämmenellä: kyse on fantasiasta. Rakenteellisesti välttämättömästä fantasiasta ehkä, mutta se ei merkitse sitä, etteikö mestarista voisi ja pitäisi pyrkiä eroon, saa se sitten "isän", "Suomen edun" tai "terrorisminvastaisen sodan" nimen. Toiseksi, mikä on oikeastaan sama asia: mestarin funktio ei ole sellaisen humanismin ylistyslaulu, joka vannoo maailman ja ihmisen perustavanlaisen merkityksellisyyden ja järjen nimeen. Tämä

johtuu siitä, että mestari itse ei ole merkityksellinen eikä järkevä.

Toki on olemassa instituutioita, jossa mestarille on nykyäänkin tehtävänsä (itse asiassa instituutiota perinteisessä mielessä ei ole olemassa ilman sitä). Näistä kasvatusta tulee ensimmäisenä. Ei ole pelkästään hyvä asia, että opettaja laskeutuu tuttavallisesti korokkeeltaan laumansa pariin, eikä ole pelkkää kasvatusmenetelmien kehitystä, että villatakkinsa muumioima Steiner-iskä antaa silmäteränsä kasvaa ihan miten tämä itse haluaa. Jos psykoanalyysi jotakin osoittaa, on se nimenomaan halun luonnottomuus: haluamaan on opetettava, ja nimenomaan mestari kykenee ohjaamaan subjektin halua kohteisiinsa.

Tässä kohtaamme saman ilmiön kuin Mooses: mestari antaa lain. Mutta miksi Toinen lainantajana on huijari, kuten Lacan kirjoittaa suoraan? Mooseksen kysyessä palavalta pensaalta, kuka tämä on, Herra vastaa kuuluisasti: "Minä olen se, joka olen". Mestarin positiota analysoitaessa päädytään aina tällaiseen nonsensen pisteeseen, jota yhdysvaltalainen Eric Santner kutsuu pätevyudeksi ilman merkitystä. Tällainen tautologia ei välttämättä itsessään riittäisi järjestämään exoduksen signifioijia johonkin merkitykselliseen muotoon. Juuri siksi Herra tarvitsee valoshownsa, yhtä kiehtovan, pelottavan kuin naurettavankin ukkospilven, josta kymmenen käskyä ojennetaan.

Juuri siksi sitä vastaan on niin vaikea sanoa, aivan kuten on työn takana vastustaa hallinnon (joksi politiikkaa nykyään kutsutaan) rakastamaa "ainoan vaihtoehdon" retoriikkaa. Vaikka on selvää, että vaihtoehdon luonteeseen kuuluu se, että se nimenomaan on yksi monista, on "ainoalla vaihtoehdolla" pätevyyttä ilman merkitystä sillä tiedotustilaisuuden näyttämöllä, jolle Viinanen tai Sailas laskeutuu ukkospilven tavoin.

Mestari on itse poikkeus laista, jonka antaa: alkuisä kieltää lauman naaraat kaikilta paitsi itseltään. Tämä on kaikkien lakien luonne. Symbolinen maailma tarvitsee tällaisen "takaavan poikkeuksen", joka Toisen ylimääränä pitää yllä illuusiota sen kokonaisuudesta.

Tällainen ylimäärä ei ole vailla seurauksia. Symbolinen laki järjestyy siten, että subjektin halu pysyy määritelmällisesti tyydyttymättömänä. Mihin tahansa subjekti tarrautuukin, joutuu hän toteamaan, että aiemmin haluttavalta näyttänyt objekti ei taida sittenkään olla se, joka lopullisesti tyydyttää halun. Oidipuskompleksin termein tämän voi muotoilla siten, että äiti on pojalta kielletty.

Mutta jossain tuolla, juuri käden ulottumattomissa, on mestari, jolla on oikeus tuohon nautintoon. Ja koska tämä on toisaalta lain ulkopuolella ja toisaalta ainoana siinä etuoikeutetussa paikassa, jossa nautinto on mahdollista, on subjektin halu väistämättä halua rikkoa lakia. Tämä ei jää mestarilta huomaamatta, ja rangaistus odottaa niitäkin, jotka tekevät syntiä vain mielessään. Tällaisena mestarin funktio saa nimen yliminä.

Yliminä paljastaa mestarin aseman kolmannen la- canilaisen rekisterin, reaalisen. Tätä tärkeää seikkaa selvittääksemme voisi esimerkiksi "isän" käsitteen jakaa triadin imaginaarinen-symbolinen-reaalinen mukaan: imaginaarinen isä on kilpailun kohde, panoksena Toinen, symbolinen isä puolestaan isännimen lausuja eli lain antaja. Reaalinen isä ei tarkoita todellista isää, vaan freudilaista alkuisää, nauttivaa ja yksinvaltiasta, joka ei suostukaan kuolemaan aivan noin vain. Samat kategoriat voi melko helposti soveltaa juutalais-krstilliseen Jumalaan käsitteeseen: imaginaarinen Jumala juutalaisen kuvakiellon kohteena, symbolinen Jumala kymmenen käskyn luojana ja reaalin Jumala vanhatestamentillisen oikukkaana ja käsittämättömänä palavana pensaana.

Yliminän toimialaan kuuluu sadismi. Jo Freud havaitsi joillakin neurootikoilla täysin kohtuutonta syyllisyydentuntoa, joka kasvoi sitä mukaa, mitä hyveellisemmin ja lainkuuliaisemmin kyseinen henkilö toimi. Tarkkaileva ja rankaiseva yliminä ei ole niinkään mikään omantunnon paine, vaan puhdas, sisällötön imperatiivi, joka vaatii velvollisuuden täyttämiseen kertomatta kuitenkaan, mikä se on. Ja onko olemassa parempaa kuvaa nykypäivän suhteesta oikukkaan

yliminä-mestarin ja rangaistavan subjektin välillä kuin tehtaan lakkauttava neuvos ja työntekijä, joka on toiminut vain ja ainoastaan lain edellyttämällä tavalla (mikä tarkoittaa: kannattavasti)?

Jos mestarin funktiona on osoittaa kohti Toisen kokonaisuutta – yritä kerran vielä, jossain tuolla se luuraa – on yliminä ehkä ennemminkin kiero takuumies, joka ilmoittaa kerta toisensa perään subjektin epäonnistumisesta: tee mitä tahansa, tämä ei *ainakaan* ole se.

Tässä alkaa hahmottua se "uskonnollinen" ongelma, joka ei ole kadonnut postmodernilta subjektilta mihinkään. Sama Toinen, jota kuluneina vuosisatoina on lähes poikkeuksetta kutsuttu Jumalaksi, on yksinkertaisesti vaihtanut nimeä. Psykoanalyysin panoksena on se, että mestarin funktiosta on mahdollista päästä eroon, mutta keino siihen ei voi olla yhtä yksinkertainen kuin naiivikin kysymyksen olemassaolon kieltäminen. Freudin alkuisä on ollut hamasta alusta saakka kuolleena, mutta ei lepää rauhassa. Niinpä häntä on *muistutettava* siitä, että hän on kuollut. Paradoksaalista kyllä, hyvä teologia on tässä suhteessa huomattavasti pidemmällä kuin moni filosofiaksi kutsuttu ikinä.

Yksi asia on uskonnon muovaamat historialliset instituutiot: niiden suhteen ateisti ja kyynikko saatavat hyvinkin olla oikeassa. Toinen asia on tiedostamaton mestarin funktio, joka on tuotava päivänvaloon ja analysoitava. Tätä mieltä näyttäisi olevan myös Umberto Eco, joka kirjoittaa, että ollakseen nykyään jyrkkä ateisti, on oltava filosofi – tai ehkä pappi.■

Kirjallisuus

- FREUD, SIGMUND, 1989(1913): *Toteemi ja tabu*, Helsinki, Love.
 LACAN, JACQUES, 2006(1966): *Écrits. The First Complete Edition in English*, New York, Norton.
 LACAN, JACQUES, 1998(1973): *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, New York, Norton.
 LACAN, JACQUES, 2007(2001): *The Other Side of Psychoanalysis*, New York, Norton.
 LACAN, JACQUES, 1992(1986): *The Ethics of Psychoanalysis*, New York, Routledge.
 SANTNER, ERIC L., 2001: *On the Psychotheology of Everyday Life*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
 ŽIZEK, SLAVOJ, 2003: *The puppet and the dwarf: the Perverse Core of Christianity*, Cambridge, MA, MIT.

Kirja-arvostelu

Etujoukoissa

Sakari Katajamäki ja Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*, tietokirja, Gaudeamus 2007

Ranskalaisella avantgarde-sanalla tarkoitettiin alun perin pientä eliittisotilaiden joukkoa, etuvartiota, joka tutki maastoa ennen perässä seuraavaa varsinaista armeijaa. Taiteessa avantgarde merkitsee kumouksellista pyrkimystä uudistamiseen ja uusien alueiden rohkeaa tutkimista. Se on ristiriitaiselle 1900-luvulle ja vaikealle 2000-luvulle tyypillinen kulttuuri-ilmiö, joka hyökkää kulloinkin vallitsevaa hyvää makua vastaan. Avantgardeen kuuluu olennaisesti se, että oman ajan koetaan poikkeavan merkittävästi edeltävistä ajoista. Erilaisuuden esittäminen on kokeilevan uuden taiteen tärkein tehtävä.

Sakari Katajamäen ja Harri Veivon toimittama *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus* on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys avantgarden historiasta ja nykyisyydestä. Teos sisältää valikoiman useiden eri tekijöiden kirjoittamia artikkeleita, jotka käsittelevät kokeellista taidetta suuntausten, termien, ilmiöiden, historian ja maantieteen näkökulmasta. Kirja on kaivattu edelläkävijä. Leijonanosa kansien väliin kootusta materiaalista on ollut kirjoitettuna jo pitkään, mutta sirpaleisena, kulttuurilehdissä ja muissa yhteyksissä julkaistuna teksteinä. Teokseen kootut artikkelit ovatkin tiivistelmiä jo käsitellyistä aiheista.

Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus toimii parhaiten, jos sitä lukee hipaisuna valtavaan aiheeseen, ei kaikenkattavana analyysinä. Lähes jokainen teoksen kirjoittajista on akateemikko tai muuten vain aihepiiriä paljon tutkinut intellektuelli. Tämä näkyy tekstin puisevuutena ja kiinnostavienkin aiheiden alistamista puuduttavaan teoreettiseen analysointiin. Esimerkkejä tai lukuohjeita ei juurikaan ole. Tämä voi lukijasta riippuen olla hyvä tai huono asia. Oppikirjanäkökulmasta kirja toimii hyvin, mielikuvituksen tasolla huonosti.

Artikkelikokoelma alkaa katsauksella avantgarden teoriaan ja manifesteihin. Seuraavaksi päästään tutustumaan kokeellisen kirjallisuuden suuntauksiin, kuten italialaiseen futurismiin, venäläiseen avantgardeen, dadaan, surrealismiin, uuteen ranskalaiseen romaaniin ja suomalaiseen kirjalliseen vastarintaan. Viimeisessä osassa käsitellään avantgardea muissa taiteissa, kuten teatterissa ja elokuvassa. Kyse on siis hyvin laajasta

alueesta, jota olisi voitu käsitellä enemmänkin. Valtava tietomäärä on ahdettu muutaman kymmenen sivun mittaisiin artikkeleihin, joita on pakostakin jouduttu karsimaan. Monet nimet vilahtavatkin kirjan sivuilla vain syntymä- ja kuolinvuosiin rajoittuvina mainintoina.

Kiinnostavimpia artikkeleita ovat Harri Veivon näkemykset ranskalaisista Oulipo- ja Tel Quel -liikkeistä sekä Leevi Lehdon kirjoitus amerikkalaislähtöisestä language-runoudesta. Myös Vesa Haapalan poikkileikkaus suomalaisesta kirjallisesta vastarinnasta 1960-luvulta nykypäivään on perusteltu lisä valikoimaan. Tavallinen lukija kokee kuitenkin puistatusta esimerkiksi Irmeli Hautamäen ja Päivi Mehtosen avantgarden ja manifestien teoriaa käsittelevien, termipaljoudesta kärsivien artikkelien äärellä. On kummallista, että näinkin teoriapainotteisessa teoksessa ei ole asiasanahakemistoa. Viiteluettelokin on työnnetty kirjan loppuun, vaikka se toimisi paljon paremmin helpommin luettavina alaviitteinä.

Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus on puutteistaan huolimatta käypä hakuteos aiheesta kiinnostuneille. Se ei sisällä mitään uutta, ja useimmat artikkeleiden kirjoittajista ovatkin käsitelleet samoja aiheita aiemmassa tuotannossaan, mutta hyvä henkilöhakemisto ja liitteet tarjoavat hyvän lähtökohdan tarkemmalle tutkimukselle. Avantgarde on valtavan monitahoinen ja ristiriitainen alue, josta voisi kirjoittaa runsaimmin esimerkein ja intohimoisemmin. Nykyisessä muodossaan kirja taantuu paikoin sen saman tylsän sovinnaisuuden tasolle, jota vastaan avantgarde-liikkeet manifesteissaan ja tuotannossaan ovat hyökänneet.

Esa Mäkijärvi
esa.makijarvi@gmail.com

Kirja-arvostelu

Kirja pahuudesta

Norman Mailer: *Adolfin linna*, romaani,
Gummerus 2007, Kalevi Nyytäjä ja
Tommi Uschanov (suom.)

Truman Capoten aikalainen, viime vuoden lopussa menehtynyt Norman Mailer (1923–2007), on yksi Yhdysvaltojen kiistelyimpiä ja kiistellyimpiä kirjailijoita. Hänen viimeiseksi romaanikseen jäänyt *Adolf in linna* vain lisäsi hänen ristiriitaista mainettaan. Kyseessä on faktaa ja fiktiota yhdistävä pitkä romaani Adolf Hitlerin lapsuudesta ja nuoruudesta. Kirja on luontaista jatkoa hänen aiemmalle tuotannolleen, johon kuuluu teoksia Pablo Picassosta, Marilyn Monroesta, Lee Harvey Oswaldista, CIA:sta sekä muista ihmiskunnan muistia viime vuosisadalla muokanneista ihmisistä tai ilmiöistä.

Mailer oli uuden ajan ensimmäisiä julkimokirjailijoita ja aito kapinallinen. 1950-luvulla hänet tunnettiin itsetuhoisasta elämäntavastaan ja myöhemmin julkaistut mitään kaihtamattomat romaanit vain lisäsivät hänen mainettaan. Hän sai aikanaan ehdollista vankeutta lyötyään ensimmäistä vaimoaan kuulakärkikynällä, oli naimisissa kaiken kaikkiaan kuusi kertaa ja sai yhdeksän lasta. Hän perusti kiitellyn *The Village Voice* -lehden, joka ilmestyy vielä nykyäänkin, sai Pulitzer-palkinnon kahdesti ja National Book Awardin kerran. Räjähdysherkkä persoona yhdistyi hänen henkilökohtaisessa elämässään ja kirjailijantyössään.

Mailer oli juutalainen, joten romaani juutalaisten kansanmurhan järjestäneestä Hitleristä herätti pakostakin kohua. Mailer nautti omien sanojensa mukaan ajatellessaan, millaista kohua uusi kirja aiheuttaisi. *Adolf in linnan* ilmestymisen jälkeen kuultiin odotettu kritiikkivyöry. Arvostelijat syyttivät tekijää Hitlerin kuvaamisesta liian inhimillisenä, kuten aina murhamiehistä kerrottaessa. Kymmenen vuoden ja valtavan tutkimustyön tuloksena syntynyt *Adolf in linna* on vastenmielisyydessään onnistunut kirja. Se sisältää sivukaupalla inestiiä, perversioita, demoneita ja muuta epämiellyttävää. Kuten tavallista, Mailer ei pelkää mitään. Juuri se on hänen vahvuutensa ja heikkoutensa. Uusi kirja on paikoin loistavan dekadentti ja herättää älykkäitä kysymyksiä Hitlerin kaltaisen ihmishirviön synnystä. Toisinaan tekijä taas sortuu tarpeettomaan mässäilyyn.

Adolf in linnan kertojana toimii Heinrich Himmlerin palveluksessa oleva SS-mies nimeltä Dieter. Hänet paljastetaan Paho-laiseksi. Romaani onkin yhdellä tasolla Jumalan ja Saatanan taistelu Hitlerin epävakasta sielusta. Ylimaallinen kamppailu sekoittuu Hitlerin sukuhistoriaan, jota käydään läpi seikkaperäisesti. Kirjassa on Mailerin mukaan vain yksi täysin keksitty hahmo, mehiläisenhoitaja Magnus Rudiker. Historiaa tulkitaan silti vapaasti, sillä Hitlerin varhaisista vuosista ei ole definitiivisiä dokumentteja. Adolf in isän mieltymys mehiläisten kasvatukseen nähdään järjestelmällisyyden vertauskuvana ja pinnallinen perhe-elämä kuvatulle ajalle ominaisena teennäisenä näytelmänä. Mailer ei pyri painamaan villaisella Hitlerin kauheaa tulevaisuutta. Hän pyrkii osoittamaan, millaisia traumoja huono lapsuus voi ihmisessä aiheuttaa. Isän ja pohjan vaikean suhteen kuvaileminen on asia, jota Mailer on käsitellyt tuotannossaan aikaisemminkin. *Adolf in linna* kertookin yhtä paljon kuvatun henkilön perheestä kuin diktaattoriksi kasvavasta pojasta itsestään.

Adolf in linnan tasapainottelu älykkään ja inhottavan sisällön välillä on rohkeaa ja tarkoituksellista. Yli 600-sivuinen romaani on kirjoitushetkellä yli 80-vuotiaan tekijän näyte siitä, että ihminen pystyy vanhoillakin päivillään olemaan kumouksellinen ja rajoja rikkova. Ilman Mailerin vuosikymmenien aikana keräämää mainetta romaani tuskin olisi päässyt kustannusseulasta läpi. Mailer käyttää vapauttaan julkaista lähes mitä tahansa hyväkseen. Kalevi Nyytjärän ja Tommi Uschanovin suomennostyo on lähes virheetöntä. *Adolf in linna* on kaikessa karneudessaan kirja, jota kovan vatsan omaava ajatteleva ihminen ei voi jättää lukematta.

Esa Mäkijärvi
esa.makijarvi@gmail.com

Kriittisen toimintaa keväällä 2008

Kevään 2008 yleisöluentosarjamme käsittelee ikääntymisen kysymyksiä otsikolla *Studia gerontologia – puheenvuoroja vanhuudesta ja vanhenemisesta*. Viiden luennon sarja alkaa maanantaina 17.3. klo 18. ja jatkuu kahden viikon välein. Ensimmäisellä kerralla Porthanian salissa P III alustavat tutkimusjohtaja Anneli Sarvimäki ja dosentti Pertti Pohjolainen aiheenaan "Vanhuus muuttuu – muuttuuko vanhus?" Sarjan tarkka ohjelma ilmoitetaan lehtien menopalstoilla ja jäsenkirjeessä. Sarja järjestetään yhdessä mm. Ikäinstituutin ja Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton kanssa. Kaikki ovat ikään katsomatta tervetulleita.

Katseen filosofiaa –luennot jatkuvat Kiasmassa vielä maaliskuussa kahdella luennolla: 19.3. puhuu kuvataiteilija Sanna Sarva ja 26.3. taidemaalari Marika Mäkelä. Molempien aiheena on Taiteilijan työstä ja tehtävästä, luennot ovat ala-aulan seminaarihuoneessa keskiviikkoisin klo 17–19. Vapaa pääsy.

FM, kuvataiteilija Marja Väänänen opastama näyttelykierros puolestaan jatkuu sunnuntaisin 9.3., 6.4. ja 4.5. klo 12–15. Kierroksella tutustutaan eri museoiden ja gallerioiden vaihtuviin näyttelyihin ja puidaan lopuksi niiden antia kahvikupin äärellä. Ryhmään mahtuu vielä mukaan, tiedustele toimistolta.

Myös jo perinteeksi muodostunut *Filocafe* käsittelee tänä keväänä vanhenemista yleisötsikolla Åldrande. Monikieliset luento- ja keskusteluhetket pidetään vanhaan tapaan Luckanissa, Simonkatu 8, sunnuntaisin klo 17–19. Sarja alkaa 2.3. ja jatkuu kahden viikon välein 27.4. saakka. Sarjan suunnittelusta ja käytännön toteutuksesta huolehtii Interbaas rf.

Elli Arivaaran vetämät *sokraattiset dialogit* jatkuvat tänä keväänä muun muassa utopian ja ajan, mielen, tietoisuuden, kauneuden ja rakkauden pohdiskelulla. Kaikkiaan kymmenen dialogin sarja järjestetään toimistolla Albertinkadulla keskiviikkoisin klo 17.30–20.15. Tarkemmat tiedot toimistolta.

Kriittinen korkeakoulu on mukana järjestämässä Pasilan kirjaston *lkuisesti ajassa* -tilaisuuksia. Tänä keväänä Tuomas Nevanlinnan kanssa keskustelemassa ovat vielä ke 12.3. FT Anita Seppä otsikolla Miten käy minuuden mielikuvayhteiskunnassa sekä ke 26.3. professori Heikki Patomäki aiheenaan Vaihtoehtoja talouden ylivallalle! Tilaisuudet alkavat kirjaston auditoriossa klo 17.30.

KT, dosentti Simo Skinnarin *filosofiset ja elämäntaidolliset viikonloppuseminaarit* jatkuvat. Tämän kevään seminaari on 19.–20.4. aiheenaan Elämänkoulu. Kuinka elämän kriisejä voi oppia kohtaamaan ja kuinka itsen tiedostamisessa voi kehittyä sekä paljon muita kysymyksiä. Tarkemmat hinta- ja muut tiedot toimistolta.

Kriittisen korkeakoulun 2-vuotiseen kirjoittajakouluun voi hakea 10.6.2008 mennessä

KATSAUS ILMESTYY

Katsaus ilmestyy seuraavan kerran toukokuussa sekä myöhemmin tänä vuonna syyskuussa ja joulukuussa. Ilmestymistä on siis lisätty neljään numeroon vuodessa, ja Katsaus on nyt myös tilattava kulttuurilehti. Hinta 20 euroa/vuosikerta.

Kriittinen korkeakoulu ry:n jäseniä pyydetään maksamaan vuoden 2008 jäsenmaksu 15 euroa tilille 800016-715560. Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun ja ilmoittamalla yhteystietonsa toimistoon.

Kevätkokous

Kriittinen korkeakoulu ry:n sääntömääräinen kevätkokous pidetään tiistaina 22.4. klo 18.00 toimistolla, os. Albertinkatu 27 a B 12, 00180 Helsinki. Esillä sääntömääräiset asiat. Kaikki jäsenet tervetuloa!

Psykkiset tapahtumat jakautuvat primääriprosesseihin ja sekundääriprosesseihin. Primääriprosessit edustavat viettimaailmaa ja edellyttävät välitöntä tyydytystä, ts. syntyneen psyykkisen energian neutralisointia. Sekundäärisissä prosesseissa sen sijaan energian neutralisointi voi pitkittyä ja siirtyä alkuperäisestä kohteestaan tai purkautumistiestään.

[...] Tiedostumattomilla mielikuvilla ei ole tilan, paikan tai ajan sidonnaisuutta, ja hahmojen tai ilmiöiden rajat ovat sulautuvia. Luovassa hahmotuksessa ulkoinen ja sisäinen muodostavat jakamattoman kokonaisuuden.

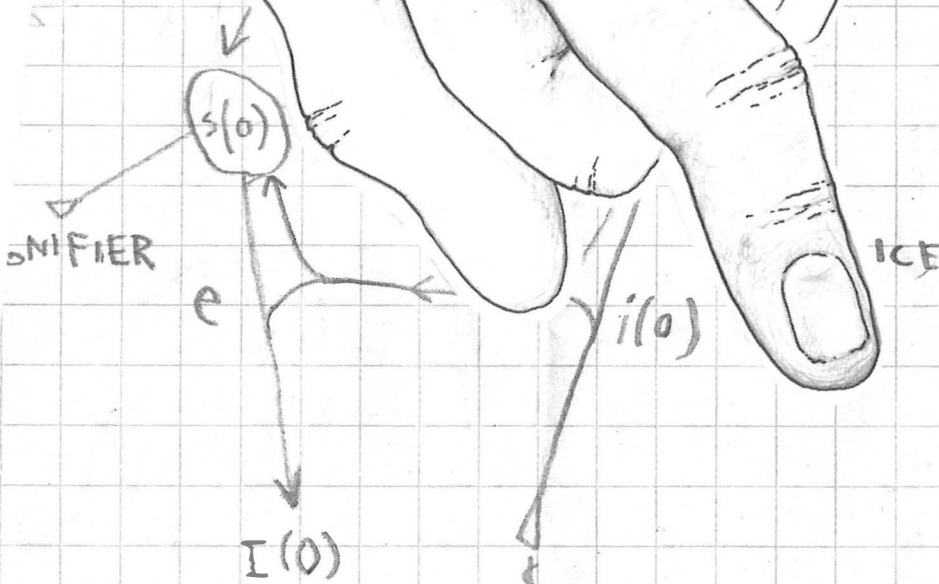
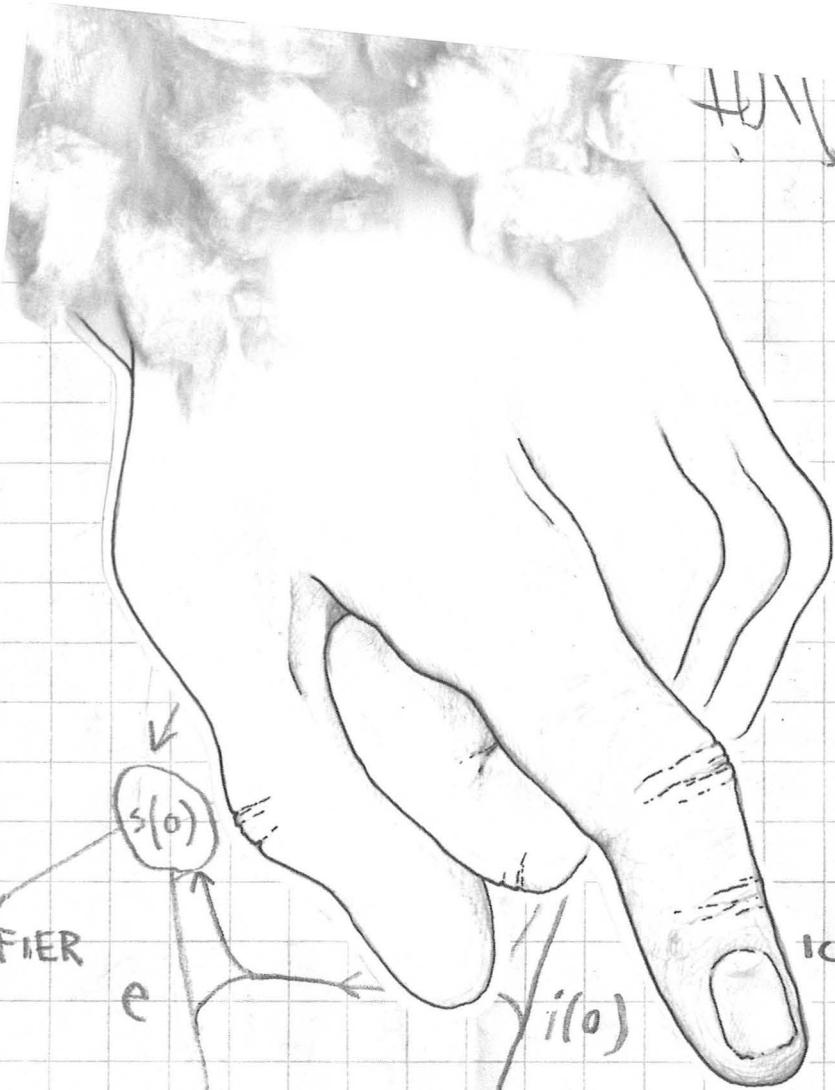
Juhani Pallasmaa, "Tiedostamattomat prosessit taiteellisessa luomisessa", *Katsaus* 1/1977.

Kasvatus- ja koulutusjärjestelmämme on varsin välinpitämätön persoonallisuuden tiedostamattomien osien suhteen ja pikemminkin estää luovuuden esiintymistä kuin suuntaa luovaan asenteeseen ja tajunnan eri kerrosten hyväksymiseen ja hyväksikäyttöön. Oikea käsitys luovan tapahtuman luonteesta on erityisen tärkeä taide- ja suunnittelukoulutuksessa. Tähdätessään tietoisien pintatajunnan kontrollin lisäämiseen koulutus saattaa muodostua luovuuden suoranaiseksi esteeksi vahvistamalla älyllisen säätelyn jäykistävää vaikutusta.

Juhani Pallasmaa, "Tiedostamattomat prosessit taiteellisessa luomisessa", *Katsaus* 1/1977.

Unohdan probleemisikermän määrätyksi ajaksi, sen jälkeen kun työn atmosfääri ja lukemattomat eri vaatimukset ovat syöpyneet *alitaivuntaan*... oma vaistomainen uskoni on vienyt siihen että arkkitehtoonisilla ja vapailla taiteilla on yhteinen alkujuurensa, alkujuuri, joka jollain tavoin on abstrakti, mutta sittenkin perustuu tietoon ja tutkimukseen, jotka ovat varastoituneet *alitaivuntaamme*... Ne (taimenet ja arkkitehtoniset ideat) syntyvät kaukana elintilastaan satojen peninkulmien päässä, siellä, missä joet kapenevat puroiksi tunturien välisissä kirkkaissa pikkuvesissä jäätiköitten ensimmäisten vesipisarain alla, yhtä kaukana normaalista elämästään kuin ihmisen *tunne- ja vaistoelämä* on jokapäiväisestä työstämme.

Alvar Aalto, Juhani Pallasmaan siteeraamana, artikkelissa "Tiedostamattomat prosessit taiteellisessa luomisessa", *Katsaus* 1/1977.

$I(o) = \text{EGO} - \text{IDEAL}$

$e = \text{EMERGED SUBJECT}$

$o = \text{OTHER}$

$s(o) = \text{SIGNIFICATION OF THE OTHER}$

$i(o) = \text{SPECULAR IMAGE}$

